

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування

кафедра публічного управління та адміністрування

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри публічного
управління та адміністрування
_____ О.Н. Євтушенко
“ ____ ” _____ 2024 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти
магістр

на тему: **АНАЛІЗ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ**

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Сургова Світлана Юріївна

Рецензент: кандидат наук з державного управління,
доцент
Шульга Анастасія Алімівна

Виконав: студент VI курсу групи 635М
Козявко Сергій Олександрович

Спеціальності: 281 «Публічне управління та
адміністрування»

ОПП: «Публічне управління та адміністрування»

Миколаїв – 2024 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	7
1.1. Стан наукової розробки проблеми державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.....	7
1.2. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.....	15
1.3. Міжнародний досвід соціального захисту внутрішньо переміщених осіб....	25
Висновки до першого розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	32
2.1. Характеристика внутрішньо-переміщених осіб як категорію вимущених мігрантів.....	32
2.2. Діагностика стану соціального захисту внутрішньо переміщених осіб (за результатами соціологічного дослідження).....	37
2.3. Шляхи вдосконалення державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.....	49
Висновки до другого розділу.....	54
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Питання внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та їх соціального захисту набуло особливої гостроти в умовах війни та збройного конфлікту в Україні. Вимушене внутрішнє переміщення спричиняє низку соціальних, економічних та психологічних проблем, які потребують нагального вирішення. Соціальний захист ВПО є одним із ключових завдань державної політики, спрямованої на забезпечення прав і свобод населення та допомогу в адаптації до нової ситуації. В умовах війни та масштабного переміщення населення ефективні системи соціального захисту мають важливе значення для забезпечення базових потреб, стабільності та інтеграції переміщених осіб у суспільство. Актуальність дослідження також підкреслюється міжнародними зобов'язаннями України щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб.

В Україні термін «внутрішньо переміщені особи» вперше з'явився у 2014 році у зв'язку з російсько-українською війною, яка змусила людей покинути тимчасово окуповані території в Донецькій і Луганській областях України та Автономній Республіці Крим. У січні 2023 року Міністерство з питань соціальної реабілітації тимчасово окупованих територій України повідомило, що приблизно 5 мільйонів внутрішньо переміщених осіб. Ці цифри свідчать про погіршення умов життя, покинуті та зруйновані домівки, втрачене дитинство дітей, змушених тікати від війни, втрачені можливості для батьків, які зазнали важких втрат і опинилися в невідомості, зростання соціальної напруги в суспільстві та непропорційне навантаження на державний бюджет. Держава, виступаючи гарантом прав і свобод своїх громадян, їхніх майнових інтересів, зобов'язана гарантувати захист та умови життєдіяльності і внутрішньо переміщеним особам.

У зв'язку з цим соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб є необхідним інструментом реалізації державної бюджетної та соціально-економічної політики на сучасному етапі розвитку країни. Визначення основних засад соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб.

На тлі конфлікту в Україні кількість внутрішньо переміщених осіб стрімко зростає і становить серйозний виклик для системи соціального захисту.

Внутрішньо переміщені особи стикаються з низкою проблем, серед яких відсутність доступу до житла, роботи, охорони здоров'я, освіти та соціальних послуг. Багато з них відчують психологічний стрес і мають труднощі з адаптацією до нових місць проживання. Крім того, бюрократичні перепони, недосконалість правової бази та обмеженість фінансових ресурсів ускладнюють надання ефективної допомоги. Тому існує нагальна потреба у дослідженні та розробці ефективних механізмів соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, які б відповідали сучасним викликам та потребам цієї вразливої категорії населення.

Вивченням питання соціального захисту вимушених переселенців займалися вчені, серед яких: М. Бондар, В. Брих, Н. Ісаєва, М. Кобець, Л. Наливайко, О. Насібова, К. Крахмалова, І. Смирнова, Р. Підлипна, Т. Цимбалістий та ін. Значний внесок до проблеми соціального захисту ВПО внесли наступні вчені О. Безпалова, В. Буткевич, О. Балакірєва, К. Джевіцкі, Т. Карабін, І. Козинець, О. Котляр, Ж. Лук'яненко, М. Менджул, В. Михайловський, В. Мицик, І. Найда, М. Рабінович, В. Форманюк.

Мета дослідження: полягає у вивченні передумов процесу організації державної політики в сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення **наступних завдань:**

- вивчити стан наукової розробки проблеми державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб;
- описати нормативно-правове забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб;
- дослідити міжнародний досвід соціального захисту внутрішньо переміщених осіб;
- визначити особливості та дослідити потреби внутрішньо переміщених осіб як категорію вимушених мігрантів;
- запропонувати шляхи удосконалення системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, та виділити її пріоритетні напрями.

Об'єктом дослідження є державна політика в сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

Предметом дослідження є аналіз соціального захисту внутрішньо переміщених осіб органами державної влади.

Для досягнення мети та виконання завдань дослідження застосовано комплекс методів наукового дослідження, а саме: теоретичних – вивчення, аналіз і узагальнення наукової літератури, навчальних та методичних видань з досліджуваної проблеми, синтез; порівняння та узагальнення даних; емпіричних – діагностичні методи (метод наукового спостереження, анкетування, бесіди й інтерв'ювання) для з'ясування організації соціального захисту внутрішньо переміщених осіб органами державної влади; статистичних – математичної статистики (узагальнення отриманих даних для встановлення статистичної значущості результатів соціологічного дослідження).

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході в розширенні інформаційної та інструментальної бази питань соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Систематизовано сучасний підхід до соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, проаналізовано правові та організаційні аспекти надання соціальної допомоги та сформовано практичні рекомендації щодо вдосконалення цієї системи.

Теоретична значущість дослідження полягає в розробці та обґрунтуванні комплексу практичних рекомендацій щодо проблеми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в умовах війни.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці рекомендацій щодо вдосконалення системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Впровадження розроблених рекомендацій сприятиме підвищенню рівня соціального захисту ВПО, зниженню їх соціальних ризиків та покращенню якості життя. У навчальному процесі для підготовки лекційного матеріалу з дисциплін «Місцеве самоврядування», «Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні» й ін.

Експериментальна база дослідження: проводилась у рамках реалізації проєкту «Надання послуг з психосоціальної підтримки у Миколаївській та Херсонській областях», що реалізувався Громадською організацією «Майстерня

добра» за підтримки Міжнародної організації з міграції та народу Японії, проводилася оцінка потреб вразливих категорій населення, що зазнали впливу війни: молоді, ветеранів і членів їхніх сімей, внутрішньо переміщених осіб, людей, які постраждали від війни.

Апробація результатів. була здійснена в такій конференції:

- Могилянські читання – 2024 : досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти : XXVI Всеукр. наук.-практ. конф. присвячена Всесвіт.??? дню науки в ім'я миру та розвитку : 6–10 листоп. 2024 р., м. Миколаїв, на тему «Аналіз підходів соціального захисту внутрішньо переміщених осіб».

Особистий внесок. Кваліфікаційна робота є самостійним завершеним дослідженням. Визначені та обґрунтовані в кваліфікаційній роботі наукові положення, висновки та пропозиції, одержані практичні результати є особистим внеском магістранта.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, які об'єднують шістьма підрозділами, висновків, списку використаних джерел та додатками. Загальний обсяг роботи складає 75 сторінки. Список використаних джерел налічує 69 найменувань. Робота містить 10 таблиць, 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Стан наукової розробки проблеми державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб

Дослідженню внутрішньо переміщеними особами (ВПО) приділяється значна увага в науковій літературі. Такий інтерес є цілком закономірним в умовах війни та нагальної потреби пошуку шляхів створення сприятливих умов для відновлення життєдіяльності ВПО, які постраждали внаслідок воєнних дій. Серед вітчизняних науковців, які займаються дослідженням проблем внутрішньо переміщених осіб, можна назвати К. Є. Гожу, О. П. Рекотову, Л. Р. Наливайко, А. Ф. Орешкову, М. М. Сірант та багатьох інших [7].

Термін «вимушений переселенець» буквально означає людину, яка змінила місце проживання в країні, а термін «вимушений» означає вимушеного і діючого проти волі людини, що знаходиться під тиском. Таким чином, термін «вимушений переселенець» відноситься до особи, яка змінила своє місце проживання з незалежних від нього причин, оскільки термін «вимушений» за своїм змістом пояснює наявність проблем як логічний наслідок подій.

За даними ООН, кількість українських біженців, які отримали тимчасовий притулок у Європі, на кінець січня 2023 року перевищила 4,95 млн осіб, наблизившись до позначки в 5 млн [52].

У книзі Л. Мельник «Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним особам, їхнім батькам та сім'ям з дітьми на сході України: посібник для практиків у соціальній сфері» визначено особливості внутрішньо переміщених осіб та їхніх сімей як клієнтів державних служб. У цьому контексті пропонується мультидисциплінарний підхід до розвитку, визначення необхідних для цього професійних навичок, планування та підтримки клієнтів у конкретних кризових ситуаціях та забезпечення їх адаптації через розвиток відповідних соціальних навичок [51].

М. Бірюкова, І. Рущенко та Н. Ляшенко досліджують, що соціальні процеси внутрішньо переміщених осіб в Україні характеризуються своєю масштабністю під час російсько-українського конфлікту. Це пов'язано з широкомасштабним характером руйнувань та швидкою зміною життя ВПО в Україні, а також з просуванням окупаційних військ та високий ризик пошкодження цивільної інфраструктури [6].

За словами В. Нікітіної, внутрішньо переміщені особи в Україні вже сім років перебувають у соціальній ізоляції. Це підкреслює необхідність розробки та впровадження ефективних методів соціальної роботи, спрямованих на інтеграцію та підтримку цих людей у новому середовищі проживання.

Численні наукові дослідження висвітлюють окремі аспекти проблеми внутрішньої міграції в умовах кризи. Так, дослідники О. Балакіреєв, О. Новіков, О. Амоша, В. Антонюк, І. Гричоленко, Н. Савельєва, М. Дем'яненко, К. Казас, І. Козинець, К. Крамарова, Л. Шестак акцентують увагу на соціальних аспектах цієї проблеми; І. Кудря, Т. Кулькіцький, Н. Магіна, О. Макарова, Н. Максимовська, М. Марія, О. Проценко, Ю. Пащенко, Л. Мельник аналізують основи соціально-правового захисту осіб, які належать до цієї категорії; Т. Семигіна, Н. Гусак, С. Трухан, Н. Синьковець, Т. Старинська, О. Субботіна, М. Сірант, І. Трубавіна, І. Куратченко, Н. Чуйко та О. Ляшук досліджують особистісні ресурси внутрішньо переміщених осіб, умови їх реінтеграції в нові громади та підготовку практичних рекомендацій. У дослідженні особлива увага приділяється наступному [10].

На ранніх етапах вимушеного переміщення більшість ВПО були не в змозі задовольнити свої базові потреби, такі як їжа, товари та житло, оскільки вони втекли від бойових дій і сподівалися повернутися до своїх домівок протягом декількох місяців. Тому гуманітарна допомога та допомога у пошуку тимчасового житла були важливими формами соціальної підтримки для цих людей. Багато ВПО також потребували психологічних консультацій та допомоги у відновленні втрачених документів. Таку допомогу надавали фахівці місцевих соціальних служб та представники волонтерських і громадських організацій.

Слід зазначити, що найбільша відповідальність лягала на волонтерів, які мали здатність до мобілізації [1].

Н. Корпач та І. Сидорук підкреслюють: «Слід враховувати, що серед внутрішньо переміщених осіб є багато соціально вразливих груп. (наприклад, люди з особливими потребами, люди похилого віку, самотні батьки, бідні), а причини переміщення лише посилюють фактори, пов'язані з їхніми складними умовами життя. Більшість з них стикаються з сімейними та соціальними труднощами, а їхні базові потреби, такі як безпечні та комфортні умови проживання, харчування тощо, не задовольняються» [48, с.110].

Отже, на думку багатьох дослідників, соціально-правова підтримка внутрішньо переміщених осіб має вирішальне значення для захисту їхніх прав та інтересів у ситуації переміщення та вразливості. Ефективне надання соціально-правової допомоги біженцям та внутрішньо переміщеним особам вимагає комплексного підходу, що включає в себе ряд заходів, таких як охорона здоров'я, забезпечення житлом та іншими матеріальними послугами, психологічна підтримка, освіта, професійна підготовка та соціальна інтеграція. Водночас важливо забезпечити захист прав біженців та внутрішньо переміщених осіб від дискримінації та насильства, проводити просвітницьку роботу серед громадян та підвищувати рівень їхньої обізнаності щодо важливості комплексного та гуманного підходу до проблем вразливих груп населення.

Соціальний захист є важливим елементом державної політики, спрямованої на забезпечення добробуту, розвитку та безпеки населення. Соціальний захист відіграє важливу роль у цивілізаційному прогресі суспільства. У сьогоденних складних умовах важливо розуміти природу соціального захисту та його місце в політиці держави загального добробуту. Таке розуміння має вирішальне значення, оскільки соціальний захист виступає інструментом підтримання стабільності та злагоди і допомагає державі позитивно впливати на життя людей [38].

Поняття соціального захисту є дуже широким і охоплює всі групи населення, що, надаючи багатий емпіричний матеріал, ускладнює аналіз цієї сфери. Сам термін «соціальний захист» почав активно використовуватися в 19 столітті, коли індустріалізація та урбанізація в Європі призвели до значного зростання бідності та соціальної напруженості. Соціальний захист був

запропонований як рішення для поліпшення умов життя робітничого класу та інших незахищених груп населення.

Першими формами соціального захисту, що з'явилися в Європі, були соціальне забезпечення, охорона здоров'я та пенсійні схеми; у 20-му столітті, між Великою депресією та Другою світовою війною, держави почали надавати соціальний захист більш активно з огляду на зростаючі потреби населення. Після Другої світової війни були створені різноманітні соціальні програми, покликані забезпечити мінімальний рівень життя і здоров'я для всіх громадян [32, с. 110].

Починаючи з 1930-х років 20 століття, термін «соціальне забезпечення» набув широкого розповсюдження і став загальноприйнятим. У цьому випадку «безпека» означає «захищеність», «захищеність», «захист», «гарантія», «захист» або «гарантія», тоді як англійське слово «social» означає «суспільний» або «соціальний». Порівняно з соціальним забезпеченням, соціальний захист є ширшим поняттям, що стосується стратегій держави загального добробуту.

В Україні термін «соціальний захист» був популяризований за часів незалежності країни та закріплений у Конституції (стаття 46) [28, с.15]. Це положення Конституції забезпечило базову гарантію соціального захисту для всіх громадян і заклало основу для розвитку системи соціального захисту в сучасних умовах.

Термін «соціальне забезпечення» широко використовувався до 1991 року для позначення особливого тягаря захисту, з яким стикалися люди під час переходу від соціалістичної до ринкової економіки. У вітчизняній економічній науці природа соціального захисту, який має значний прямий вплив на національну економіку, залишається недостатньо дослідженою і потребує глибокого теоретичного осмислення [30, с.154].

Поняття «соціальний захист» різні автори визначають по-різному. Це багатовимірне поняття включає в себе різні аспекти підтримки населення, такі як забезпечення мінімального рівня доходу, доступ до медичних послуг, пенсій, соціальних виплат та інших форм державної підтримки, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя для всіх громадян. Тому важливо визначити основні підходи та стратегії, що використовуються для забезпечення

ефективного соціального захисту, з урахуванням різних наукових поглядів та емпіричних даних [22, с.89].

Система соціального захисту містить взаємодіючі компоненти, які утворюють єдине ціле. Вона складається з низки структурних елементів, які взаємодіють між собою в процесі інтеграції. Підхід до поняття «соціальний захист» обмежується підтримкою конкретних груп населення, а не суспільства в цілому. Соціальний захист також характеризується як фінансова категорія (сукупність фондів). Соціальний захист визначається включенням широкого спектру компонентів (індивідуальних гарантій), які утворюють єдину систему. Така система є організованою та узгодженою, що дозволяє їй ефективно функціонувати та забезпечувати соціальний захист.

Питання соціального захисту у зв'язку з військовими діями на території України є надзвичайно важливим. Війна, що триває в Україні, значно знизилася рівень соціального захисту українців, погіршивши і без того складну ситуацію до критичного рівня. Втрата українцями своїх домівок також створила нові проблеми. Згідно з Конституцією України, Українська держава визначає себе як суверенна, незалежна, демократична, соціальна і правова держава, яка стоїть перед необхідністю не лише захищати свою незалежність, але й захищати своїх громадян, які потерпають від ворожих посягань [14, с.59].

У рамках проекту Ради Європи «Постійна підтримка розвитку соціальних послуг» було підготовлено звіт з аналізу потреб «Соціальні права в Україні, охопленій війною», в якому зазначено: «Одним із викликів для України, яка перебуває в стані екстремальної війни, є утвердження соціальних прав» [14, с.60].

Система соціального захисту функціонує безперебійно у складній економічній ситуації, спричиненій російським збройним вторгненням». З початку широкомасштабного вторгнення в Україну система соціального захисту зіткнулася з двома основними викликами [17] збереження соціальних виплат, допомог і пенсій, передбачених чинним законодавством, та забезпечення надання соціальних послуг і допомоги внутрішньо переміщеним особам і постраждалим від збройної агресії. Право на соціальний захист закріплено у статті 46 Конституції України [28, с.15].

Закріплення права на соціальний захист на конституційному рівні свідчить про його унікальність та критичну важливість для нашого суспільства. Визнання та гарантування цього права державою є невід'ємною частиною політики сучасної демократичної держави. Стаття 46 Конституції України говорить: «Громадяни мають право на повне право на соціальний захист у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у зв'язку з непередбачуваним законом і старості, а також в інших випадках, передбачених законом, що включає право на допомогу» [28, с.62].

В Україні жахливі події російської агресії призвели до значного збільшення кількості звернень за соціальним захистом. Статистика свідчить, що зросли потреби у соціальному захисті внутрішньо переміщених осіб, що пояснюється військовими діями на території країни. В умовах надзвичайних викликів, що виникли під час війни та лягли важким тягарем на державний бюджет, з'явилася низка нових потреб громадян, які потребують швидкого та ефективного реагування з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Уряд вживає заходів для забезпечення ефективного функціонування існуючих систем соціальної підтримки [36, с. 35].

Якщо раніше, у мирний час, соціальний захист визнавався як комплекс заходів, спрямованих проти негативного економічного впливу на вразливі верстви населення, то сьогодні, під час та після війни, очевидно, що всі українці, незалежно від їхнього економічного статусу та доходів, ризикують потрапити до категорії тих, хто Вони потребують соціального захисту. Ці ризики є більшими і страшнішими, ніж економічні труднощі в мирний час. Адже ворожі ракети здатні вбивати, калічити, забирати годувальників, сім'ї та домівки. Економічне становище українців погіршилося саме через війну. Багато людей втратили роботу і бізнес, опинилися за межею бідності і потребують соціальної допомоги. Малозабезпечені домогосподарства в Україні з законних і незалежних від них причин мають середньомісячні доходи нижче прожиткового мінімуму для сім'ї [53, с. 20].

Григоренко І.О. та Савельєва Н.М. вважають, що «переміщені особи - це фактично особи, які підпадають під визначення ВПО, але через те, що вони

залишили своє постійне місце проживання, вони можуть залишатися в країні свого громадянства і користуватися цим захистом». Держави та їхні території підлягають виключній юрисдикції та виключному захисту держави, навіть якщо сама держава не може гарантувати цей захист. Такі особи можуть бути визнані такими, що втручаються у внутрішні справи держави через міжнародні організації» [14, с. 55].

Відповідно до глосарію з питань притулку та міграції, внутрішньо переміщена особа - це «особа, яка була змушена тікати, покинула свій дім чи місце постійного проживання або втекла від наслідків збройного конфлікту чи повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, зокрема, у результаті стихійних лих або техногенних катастроф, які не поширюються за межі міжнародно визнаної держави» [18, с.71].

Внутрішньо переміщені особи стикаються з низкою проблем, включаючи труднощі у задоволенні своїх базових потреб і пошуку притулку у власній країні, яка може не мати ресурсів або можливостей для надання належного захисту та допомоги. Визнання їхнього статусу та потреб на міжнародному рівні також ускладнюється тим, що це може розглядатися як втручання у внутрішні справи держави [35, с. 69].

У національному законодавстві державне соціальне забезпечення визначається законом як мінімальна заробітна плата, доходи, пенсії, соціальна допомога, пільги та інші види виплат. Це соціальні стандарти, встановлені законом або іншими нормативно-правовими актами, які гарантують, що рівень життя не може бути нижчим від прожиткового мінімуму.

Держава забезпечує задоволення основних потреб своїх громадян відповідно до соціальних норм і стандартів, встановлених національним законодавством. Державне соціальне забезпечення відіграє важливу роль у сприянні соціальній інтеграції та боротьбі з соціальною ізоляцією вразливих груп населення. Основною метою цієї форми соціального забезпечення є забезпечення задовільного рівня життя для людей, які перебувають у нестабільній ситуації [39].

Соціальна допомога є однією з основних форм державної підтримки осіб, чие матеріальне становище з різних причин є нижчим від загальноприйнятого

рівня забезпеченості або нижчим за межі, встановлені законодавством. Соціальна допомога є однією з форм державного забезпечення, що надається найбільш вразливим верствам населення у разі настання певних соціальних ризиків, визначених законодавством. Метою соціальної допомоги є поліпшення матеріального становища людей, які через певні життєві обставини потрапили у скрутне становище і потребують державної допомоги, незалежно від характеру їхньої праці, тривалості трудового стажу або наявності у них накопиченого страхового стажу [13, с. 80].

Державна соціальна допомога має унікальні риси та характеристики, які відрізняють її від інших видів соціального забезпечення та послуг, у тому числі соціальних пільг. До таких особливостей і характеристик належать.

Законодавче визначення умов і порядку надання допомоги: це означає, що громадяни мають право звертатися до відповідних органів державної влади з проханням про надання певних видів соціальної допомоги за наявності обставин, передбачених законом. Таким чином, державні органи зобов'язані розглядати заяви, подані документ для визначення призначення або відмови у призначенні відповідної соціальної допомоги [4, с.67].

Таким чином, проблеми полягають у наступному: система соціальної допомоги не врегульована єдиним законом, що може викликати певні труднощі в її функціонуванні та призначенні; форми соціальної допомоги: соціальна допомога надається у грошовій (одноразові або регулярні виплати) та натуральній формі (продукти харчування, одяг, взуття, паливо, предмети гігієни, ліки тощо), а також через соціальні послуги. Соціальна допомога є важливим інструментом державної соціальної політики, спрямованим на підтримку найбільш вразливих верств населення та надання їм можливості підтримувати задовільний рівень життя.

1.2.Нормативно-правове забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб

Головною особливістю внутрішньої міграції є те, що вимушений переселенець або внутрішньо переміщена особа, як правило, є громадянином тієї ж країни. Найчастіше вони опиняються в тій же ситуації, що і біженці: у них немає соціальних зв'язків, засобів до існування, і вони знаходяться поза нормального соціального оточення. Отже, особливості категорії ВПО такі: це фізичні особи, мають українське громадянство., можуть не мати українського громадянства, але проживати на території України на законних підставах, не перетинають український кордон при зміні місця проживання [23].

В Україні у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС вперше виникло масштабне явище внутрішнього переміщення населення. Після цього близько 20 мільйонів людей були змушені змінити місце проживання через радіоактивне зараження, оскільки значна територія України опинилася в зоні відчуження. Уряд на той момент не відреагував оперативно і належним чином не врегулював правовий статус цієї категорії осіб. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, постраждалих в результаті Чорнобильської катастрофи» № 796-ХІІ був прийнятий тільки 28 лютого 1991 року [66, с. 102]. Також в той час були прийняті «Про додаткові заходи щодо зміцнення охорони здоров'я та поліпшення матеріального становища населення, що проживає на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення в результаті аварії на Чорнобильській АЕС» від 14 грудня 1989 року Постанова Ради Міністрів Української РСР № 315 [42] та постанова «Про Порядок відселення та самостійного переселення громадян з територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС» від 16 грудня 1992 р. № 706 [63, с.74]. Протягом тривалого часу ці закони та підзаконні акти формували нормативну базу для конституційно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб. Зазначимо, що законодавство, пов'язане з компенсаціями громадянам за наслідки гуманітарних катастроф, хоча і було передчасним, намагалося підтримати громадян на гідному рівні, але щорічно бюджет зменшував фінансування цих законів.

Правовий статус громадян, які були змушені змінити місце проживання в результаті аварії на Чорнобильській АЕС, характеризувався певними особливостями. Внутрішньо переміщеним особам надаються додаткові гарантії

соціального забезпечення. Оскільки вимушені переселенці в основному є громадянами України, вони користуються тими ж правами і свободами, які передбачені Конституцією України, Українським законодавством або міжнародним правом [67, с.32].

Однак через злочинну діяльність терористичних організацій на території України та порушення міжнародного права росією знову виникла ситуація вимушеного внутрішнього переміщення українських громадян.

У момент виникнення небезпеки в країні люди не були готові до такої ситуації, оскільки все ще діяли нормативні акти, що регулюють тільки внутрішні поселення жертв аварії на Чорнобильській АЕС. Необхідний набір нормативно-правових актів був прийнятий з деяким запізненням, і вся діяльність адміністрації та практика забезпечення соціального захисту цих громадян лягла, в першу чергу, на плечі всіх відповідних громадян України, на органи соціального захисту, що підпорядковуються волонтерам.

Основним у цій сфері є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. 1706-VII, який передбачає гарантії прав, свобод і законних інтересів внутрішньо переміщених осіб [44]. Водночас, Закон України «Про права і свободи громадян та безпеку правової системи на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII [45] (включає положення про гарантії прав і свобод громадян України, які покинули тимчасово окуповану територію) [52].

Комплексна державна програма підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переїхали з тимчасово окупованої території України та території проведення антитерористичної діяльності в інші регіони України на період до 2017 року, визначена постановою Кабінету Міністрів України від 06.2015 № 1094 [50], постанова Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, включаючи житлово-комунальні послуги» від 1 жовтня 2014 року [58, с.127] та постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості реалізації прав окремих категорій осіб на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 1 жовтня 2014 року [62, с.44]. Але ці проблеми не можуть бути повністю вирішені законами та нормативними актами.

Розробка нормативно-правової бази у цій сфері характеризується тривалою боротьбою правозахисних та волонтерських організацій, оскільки під час розробки державного плану компетентні органи контролювали лише пересування мігрантів та захист їхніх прав. Не враховано. В результаті обговорення, доопрацювання та затвердження закон був прийнятий і визнаний правозахисниками та міжнародними організаціями відповідно до міжнародних стандартів. Саме цей законодавчий акт закріплює основні положення соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб.

У частині 1 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначено перелік прав мігрантів, серед яких виділяємо такі соціально важливі:

- «створення належних умов для їх постійного або тимчасового проживання;
- надання можливості безкоштовного тимчасового перебування органам місцевого самоврядування та суб'єктам приватного права протягом 6 місяців з дня реєстрації внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, інвалідів, людей похилого віку цей термін може бути продовжений;
- надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я;
- забезпечення лікарськими засобами у випадках та в порядку, визначених законодавством;
- отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем проживання;
- влаштування дітей до дитячого садка та старшої школи;
- безкоштовний проїзд для добровільного повернення на залишене постійне місце проживання всіма видами громадського транспорту у разі зникнення обставин, що призвели до такого переїзду;
- інші права, передбачені Конституцією та законами України;
- отримання гуманітарної та благодійної допомоги» [44].

Більш детальну інформацію про адаптивні технології для внутрішньо переміщених осіб можна знайти в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Цей закон встановлює правові рамки для

впровадження різних технологій соціальної роботи для допомоги та адаптації внутрішньо переміщених осіб [52].

Як зазначається, розробка та прийняття законів, що регулюють статус вимушених переселенців, здійснювалося за активної участі представників громадянського суспільства.

У першій редакції ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» поняття «внутрішньо переміщена особа» визначалась особа, яка є громадянином України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Таке визначення не відповідає тому змісту, який законодавчо закріплений у більшості демократичних країн, зокрема в Керівних принципах з питань переміщених всередині країни осіб. Адже, ст. 21 Конституції України встановлюється, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах [20]. На підтвердження вищезазначеного необхідно звернути увагу на Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р., а саме, на ст. 3, в якій зазначено, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України [64].

Люди, які отримали статус ВПО, повинні використовувати довідку підтвердження статусу внутрішнього переміщеного особу. Це свідоцтво видається на невизначений термін і анулюється, якщо це передбачено статтею 12 закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

«Згідно зі змістом статті 4 Закону, має кожна особа, яка залишила місце проживання з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, масового насильства, порушення прав людини та надзвичайних ситуацій природного або людського характеру. Особа, яка бажає отримати такий статус, повинна отримати довідку про взяття на облік

внутрішньо переміщеної особи, звернутися до структурного підрозділу соціального захисту населення, який потім протягом 15 робочих днів розглядає заяву про видачу довідки та приймає рішення про видачу довідки заявнику. реєстрація внутрішньо переміщеної особи або відмова у видачі довідки» [44].

Зареєстровані ВПО мають право на соціальну допомогу для задоволення своїх основних потреб. Щомісячна грошова допомога становить 3000 грн. на дитину та особу з інвалідністю та 2000 грн. на всіх інших. За даними Міністерства соціальної політики, грошову допомогу отримують приблизно 1,8 мільйона осіб отримують грошову допомогу, з яких 1,4 млн - внутрішньо переміщені особи, які подали заяву на отримання допомоги онлайн [9].

На підтримку ВПО у 2022 році було виділено 57 млрд грн порівняно з 3 млрд грн у 2021 році; виплати ВПО у 2023 році були автоматично продовжені без необхідності подавати додаткові документи або звертатися до органів соціального захисту [9].

Програми соціального захисту, такі як гарантія мінімального доходу (ГМД), спрямовані на боротьбу зі збіднінням сімей. Ці програми орієнтовані на бідні сім'ї, які потребують додаткової підтримки для забезпечення мінімального рівня життя. Ця допомога надається у вигляді грошової допомоги, що дорівнює різниці між сукупним доходом сім'ї та гарантованим рівнем доходу. Для працездатних осіб це 45% прожиткового мінімуму, для дітей - 130%, для людей з інвалідністю - 100%. [39].

В Україні діє низка нормативно-правових актів, що регулюють захист внутрішньо переміщених осіб, зокрема: Постанова Кабінету Міністрів України № 204 від 6 березня 2022 року «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких здійснюється надання допомоги застрахованим особам за програмою “е-асистанс”»; Наказ Центрального органу виконавчої влади від 27 грудня 2016 року 1610 «Про затвердження форми заяви про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи».

Соціальний захист військовослужбовців та членів їхніх сімей регулюється на конституційному рівні статтею 17 Конституції України, яка зобов'язує державу забезпечувати соціальний захист громадян України, які перебувають на

службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [41].

Соціальний захист в Україні передбачає існування державних соціальних програм, пов'язаних із задоволенням інтересів, які людина не може реалізувати самотійно - охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення.

У нових умовах життя внутрішньо переміщених осіб важливе значення набувають їх економічні гарантії і права. Економічні гарантії включають право на заняття підприємницькою діяльністю і право на працю. Міжнародні організації надали ряд грантів малим підприємствам для створення власного бізнесу для вимушених переселенців. Для забезпечення економічних гарантій, таких як право на підприємницьку діяльність, у 2016 році була розроблена програма субсидування бізнесу в розмірі 3000 доларів.

У зв'язку з конституційною гарантією права на працю, у 2017 році було оголошено конкурс на отримання грантів для розширення власного бізнесу за підтримки Проекту USAID «Економічні можливості для жертв конфліктів» та Міжнародного благодійного фонду «Український жіночий фонд». За умовами гранту, малі та середні підприємства із Запорізької, Дніпропетровської, Харківської, Вінницької та Херсонської областей отримали фінансову підтримку для збільшення виробничих потужностей до 300 тис. грн., компанії, які влаштували 10 вимушених переселенців, будуть прийняті в разі працевлаштування до 210 тис. - 7, до до 150-5, до 100 тис. з вимушених переселенців [60].

Уряд розробив кілька програм з розвитку економічних гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України «Про зайнятість населення» передбачає компенсацію витрат роботодавця на оплату праці (але не вище середньої заробітної плати по регіону за минулий місяць) працевлаштованим безробітним ВПО, зареєстрованим за строковим трудовим договором строком на шість місяців і менше [49, с.12].

У рамках Програми Розвитку ООН «Швидке реагування на соціальні та економічні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні» за підтримки Уряду Японії було проведено низку тренінгів для покращення підприємницької

освіти внутрішньо переміщених осіб. ВПО можуть набути підприємницьких навичок, щоб розпочати або продовжити підприємницьку діяльність.

«Внутрішньо переміщеним особам гарантована виплата, а саме: страхові гроші застрахованій особі за рахунок Фонду соціального страхування України. Суди часто вирішують питання про соціальну допомогу внутрішньо переміщеним особам, які встановлюються і виплачуються державними органами на тимчасово окупованих територіях. Ухвалою судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 12 квітня 2017 року було визначено, що право на виплату страховки мають особи, які за місцем проживання на її території тимчасово або повністю не здійснюють свої повноваження. Якщо вони переїжджають до територіальних населених пунктів, де органи державної влади повною мірою здійснюють свої повноваження, вони звертаються зі скаргами до структурних підрозділів місцевої державної адміністрації щодо соціального захисту населення та реєстрації, які підтверджуються свідоцтвом про реєстрацію вимушених переселенців» [34].

Стандарти Ради Європи важливі для України в наданні соціальної підтримки внутрішньо переміщеним особам. У 2006 році Рада Європи сформулювала рекомендації Комітету міністрів Ради Європи, які є основними вимогами для забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб у державах-членах. Щоб допомогти Україні впоратися із систематичними проблемами внутрішнього переміщення, Рада Європи запустила проект «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб» [66, С.17].

Внутрішньо переміщені особи після переїзду зі свого постійного місця проживання, які були змушені жити в орендованих квартирах із самозабезпеченням, оскільки щомісячна адресна допомога на покриття вартості життя, включаючи житлово-комунальні послуги, не може покрити всі витрати. У зв'язку з цим 16 березня 2017 року Верховна Рада України ухвалила закон «Про внесення змін до статті 4 Закону «Про реалізацію державних житлових програм, Про запобігання наслідкам світової фінансової кризи для будівництва та розвитку житлово-комунального господарства». Надання державної підтримки в розмірі 50% від вартості будівництва доступного житла та/або пільгової іпотеки [41] внутрішньо переміщені особи можуть придбати житло за механізмом 50 на

50, при якому держава оплачує 50%, або отримати пільгові кредити під 7% річних.

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. [38] передбачає право внутрішньо переміщених осіб на безоплатну вторинну юридичну допомогу всіх видів.

Національна стратегія з прав людини затверджена Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. [51]. Дана стратегія спрямована на поліпшення встановлення та захисту прав людини, а також прав і свобод громадян в Україні. Національна стратегія складається з 4 напрямків. Особлива увага приділяється розділу 4, який містить стратегічні рекомендації щодо забезпечення прав людини, а також прав і свобод громадян. У цьому розділі Кабінет Міністрів України зобов'язаний розробити план дій щодо реалізації Національної стратегії в галузі прав людини на період до 2022 року. Це повинно бути зосереджено на вирішенні основних системних проблем в області прав і свобод людини і нових викликів суспільству, особливо в наступних областях: забезпечення права на життя, боротьба з тортурами, жорстоким поведінням; забезпечення права.

Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення дотримання прав осіб з обмеженими можливостями» від 13 грудня 2016 р. носить соціально орієнтований характер [57]. У ньому Президент доручив Кабінету Міністрів України та місцевій адміністрації підготувати проект закону про надання інвалідам з числа внутрішньо переміщених осіб права на соціальне житло за місцем їх проживання та забезпечити повне виконання заходів, передбачених Президентом. Права людей з обмеженими можливостями призначені для підтримки людей з обмеженими можливостями, включаючи внутрішньо переміщених осіб. згідно з постановою, Київська міська та державна адміністрація зобов'язана вжити таких заходів: забезпечити медичну, психологічну та професійну реабілітацію та соціальну адаптацію осіб з обмеженими можливостями, у тому числі учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщених осіб. людина з постійним фізичним, психічним, інтелектуальним або сенсорним розладом, що проживає в житловому приміщенні або соціальній резиденції, придатній для проживання [37, с.47]. Пропонується відмовитися від визначення поняття «інвалідність» і, відповідно

до міжнародних стандартів, називати людину з певною інвалідністю особою з обмеженими можливостями. Що стосується осіб з обмеженими можливостями серед внутрішньо переміщених осіб, то в ньому створено механізми забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб з обмеженими можливостями у зв'язку з адміністративними органами, місцевим самоврядуванням, антитерористичною діяльністю, а також способи усунення перешкод на шляху до повного та ефективного вирішення проблеми роль інвалідів у суспільстві.

Таки чином, допомога внутрішньо переміщеним особам надається відповідно до нормативно-правової бази:

- Закон України «Про гарантії прав і свобод громадян, правова структура, що діє на тимчасово окупованій території України» [11, с.75]. Закон визначає основні права і свободи громадян на тимчасово окупованій території України та регулює процедури захисту їх прав. Важливою частиною закону є гарантія соціального захисту та підтримки внутрішньо переміщених осіб;

- Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо реалізації прав інших осіб» [11, с.76]. Закон спрямований на забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб шляхом внесення змін до інших нормативно-правових актів. Він передбачає правовий механізм реалізації соціальних прав вимушених переселенців;

- Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2015 № 696 «Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо підтримки зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування цих заходів, у разі порушення гарантій працевлаштування внутрішньо переміщених осіб» [17]. Постанова визначає порядок надання сприяння у працевлаштуванні вимушених переселенців та механізм повернення грошових коштів у разі порушення умов працевлаштування. Воно передбачає фінансову підтримку і сприяє стабільному працевлаштуванню вимушених переселенців;

- Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Тимчасового порядку переміщення студентів, аспірантів вищих навчальних закладів і наукових установ на тимчасово окуповану територію України» [38]. Цей наказ регулює процедуру переведення студентів та аспірантів, що дозволяє

їм продовжувати навчання навіть під час переміщення. Це важливий аспект забезпечення права на освіту для внутрішньо переміщених осіб.;

- Наказ Міністерства юстиції України «Про провадження реєстраційної діяльності щодо юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, місто/місце проживання яких є районом проведення антитерористичної операції» [4, с. 66]. Наказ регламентує порядок реєстрації підприємців. Це допомагає вимушеним переселенцям підтримувати і відновлювати бізнес в нових умовах. Це сприяє стабільності економіки та розвитку малого та середнього бізнесу серед переміщених осіб;

- Закон України «Про тимчасові заходи на час проведення антитерористичної операції» [13, с. 80]. Закон визначає тимчасові заходи щодо забезпечення прав і свобод громадян під час проведення антитерористичної операції. Він регулює порядок надання соціальної та матеріальної допомоги внутрішньо переміщеним особам.

1.3. Міжнародний досвід соціального захисту внутрішньо переміщених осіб

Вивчення міжнародного досвіду в галузі соціального захисту з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) має величезне значення в контексті сучасних глобальних викликів і кризових ситуацій. Додатковий аналіз міжнародного досвіду, як для пошуку найкращого вирішення потреб даної групи населення, так і для підвищення ефективності соціальних програм і послуг, що надаються ними, допомагає визначити пріоритетні напрямки дій і розробити стратегії і плани ініціатив в цій області. Це допоможе уникнути повторення помилок та використати успішний досвід інших країн для забезпечення максимальної підтримки та захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Поява внутрішньо переміщених осіб ставить серйозні завдання перед Україною в області соціальної політики, соціальних служб і систем соціальних працівників. Існуюча система соціальної підтримки не забезпечувала роботу з клієнтами цієї групи, а фахівці не мали відповідних методологічних інструментів для цього. В результаті вивчення проблем і потреб внутрішньо переміщених осіб

і розробка програм для них не є чимось новим у світі. Тому для України важливо використовувати міжнародний досвід. Зокрема, важливо розглянути перші кроки української практики соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, надання послуг кризового втручання та первинного психологічного консультування, а також порівняти вітчизняний та міжнародний досвід [48, с. 110].

Досвід міжнародного співтовариства показує, що вирішення проблем і задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб стали основними напрямками діяльності соціальних працівників. Соціальна підтримка цієї групи почала розвиватися відразу після Другої світової війни і в даний час підкріплюється міжнародними документами, такими як «переміщені особи», прийнятими Міжнародною федерацією соціальних працівників у 2012 році [10].

Документ фокусує зусилля переміщених осіб на досягненні стабільності, подоланні залежності від гуманітарної допомоги, відновленні виробничого потенціалу та соціально-культурних і суспільних структур, а також на здатності окремих осіб і груп вносити позитивний внесок у розвиток країн і регіонів. У цьому контексті основною метою соціальної роботи є не лише забезпечення виживання громади, а й підтримка незалежності та розвитку громади. Таким чином, послуги для переміщених осіб повинні бути організовані у формі колективних і систематичних програм і повинні надаватися тільки в якості індивідуальних послуг окремим особам.

Детальна інформація про права і свободи внутрішньо переміщених осіб та їх співробітництво, як вони визначені в міжнародних документах, таких як керівні принципи УВКБ ООН щодо внутрішньо переміщених осіб та IV Женевська конвенція. Ці принципи були розроблені представниками Генерального секретаря ООН на прохання держав - членів ООН створив відповідну систему регулювання. Вони застосовують міжнародні правові норми, зокрема, в області прав людини і гуманітарного права, які мають особливе значення в ситуаціях внутрішнього переміщення [16].

Відповідно до керівних принципів, що стосуються внутрішньо переміщених осіб, всі нижченаведені принципи спрямовані на захист прав внутрішньо переміщених осіб:

Перший принцип визнає, що переміщені особи повинні користуватися тими ж правами і свободами, що й інші громадяни їхньої країни походження, і не повинні зазнавати будь-якої форми дискримінації за ознакою їх статусу.

Другий принцип стверджує, що всі органи влади та соціальні групи повинні дотримуватися цих принципів без будь-якої дискримінації.

Третій принцип зобов'язує національні органи влади надавати захист та гуманітарну допомогу переміщеним особам, які перебувають під їх юрисдикцією. Вони мають право на захист і допомогу без відплати або покарання.

Четвертий принцип гарантує, що ці принципи застосовуються без будь-якої дискримінації за ознакою раси, статі, релігії, національності чи інших ознак. Спеціальні категорії внутрішньо переміщених осіб, такі як діти, вагітні жінки та інваліди, мають право на особливий захист та підтримку з урахуванням їх потреб [37, с. 47].

Всі ці принципи спрямовані на забезпечення рівних прав і свобод внутрішньо переміщеним особам, запобігання дискримінації та надання захисту та гуманітарної допомоги.

Враховуючи можливість використання певних управлінських прийомів і методик, які були успішно застосовані в міжнародній практиці, важливо також орієнтуватися на досвід таких країн, як Азербайджан, Молдова і Грузія. Досягнення цих країн, які географічно найбільш близькі до України, можуть бути використані для розробки відповідної національної політики на підтримку внутрішньо переміщених осіб [48, с. 110].

Під час першого конфлікту в Грузії основні проблеми, виявлені керівництвом, були дуже схожі на сучасні виклики, що стоять перед Україною. По-перше, врегулювання проходило хаотично. Спочатку людей розмістили в готелях, санаторіях, місцях відпочинку, потім в дитячих садах і школах, а потім в пристосованих громадських будівлях. Однак відомості про попереднє місце проживання (місто або село), наявність роботи (типовою в той час, коли переважав загальний рівень безробіття) і необхідності збереження функціонального призначення будівлі (дитячий сад або школа і т.д.) не були

прийняті до уваги. Також не були прийняті до уваги прихильність до суспільства і наявність необхідної інфраструктури [58, с. 126].

Важливий також досвід Грузії в реалізації програми, спрямованої на подолання дискримінації щодо внутрішньо переміщених осіб. Це включає в себе застосування різних підходів до визначення соціально-економічних заходів, використання бальної системи для оцінки потреб внутрішньо переміщених осіб з метою надання підтримки найбільш вразливим групам внутрішньо переміщених осіб. Крім того, були розширені цільові національні програми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб і введені тимчасові податкові пільги для роботодавців, що займаються працевлаштуванням внутрішньо переміщених осіб.

I.C. Басова підкреслює, що програми з подолання дискримінації внутрішньо переміщених осіб також повинні розроблятися в Україні за участю представників цих осіб, органів державної влади, державних і місцевих органів влади, громадських активістів та волонтерів. Сербський досвід міг би бути корисний українським законодавцям в плані покладання на державні органи обов'язку надавати всі необхідні документи для внутрішньо переміщених осіб. Також передбачена допомога в їх отриманні або заміні в разі втрати або пошкодження під час евакуації. Такий підхід міг би полегшити процес адаптації та інтеграції переміщених осіб шляхом надання доступу до основних прав і послуг. Вивчення цього аспекту українським законодавством можуть допомогти покращити умови для внутрішньо переміщених осіб [2, с.18].

Досвід Азербайджану у вирішенні проблеми внутрішньо переміщених осіб важливий для українського контексту у 1992 році був прийнятий відповідний закон [7].

В даний час вступили в силу закон «про статус біженців і внутрішньо переміщених осіб» і його редакція 1999 року. Закон передбачає ряд соціальних гарантій, таких як Надання місць тимчасового розміщення, безкоштовний проїзд і перевезення майна в тимчасові поселення, забезпечення медикаментами і товарами медичного призначення, пріоритетність спеціальних соціальних установ для інвалідів і літніх людей з числа внутрішньо переміщених осіб, а також надання матеріальної допомоги [39].

Крім того, внутрішньо переміщеним особам надається підтримка в працевлаштуванні, а якщо вони проходять перепідготовку під час навчання, їм виплачується середня заробітна плата за новою спеціальністю. Ці заходи допоможуть сприяти адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в суспільство і нададуть необхідну підтримку і сприяння.

Тобто, за словами І.Є.Алімової, важливо розглянути такі заходи для ефективного забезпечення прав вимушених переселенців, виходячи з досвіду інших країн:

- розширення штатних одиниць у сфері соціального захисту населення;
- підтримка доступу до інформації за допомогою веб-ресурсів і консультаційних послуг;
- створення картографічних даних для відображення доступних послуг;
- введення додаткових пільг для сільських жителів;
- систематичний моніторинг існуючих та майбутніх ініціатив [52].

Використання досвіду іноземців в Україні сприяє швидкому вирішенню проблем, що виникають у внутрішньо переміщених осіб та сімей у зв'язку з раптовим переїздом або зміною місця проживання [1].

Таким чином, проаналізувавши вище викладене, можна зробити висновок, що зарубіжний досвід показує різні шляхи і підходи до вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб. сьогодні забезпечення реалізації прав такої людини має стати пріоритетним напрямком державної політики у всіх країнах. Крім того, видається розумним створити окремий орган, відповідальний за реалізацію національної політики щодо внутрішньо переміщених осіб. Не менш важливим є співпраця громадянського суспільства і держави, що надають допомогу цій категорії людей.

Висновки до першого розділу

Вперше поняття «внутрішньо переміщені особи» було запропоновано в Законі України «Про гарантії прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Згідно зі ст.1 Закону, внутрішньо переміщеними особами є громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які на законних підставах проживають на території України і мають право на постійне проживання в Україні, які примусово покинули своє місце проживання або виїхали за його межі, щоб покинути, підкоритися або уникнути негативних наслідків збройні конфлікти, тимчасова окупація, масові прояви насильства і порушення прав людини. Надзвичайні ситуації, пов'язані з діяльністю людини, а також Надзвичайні ситуації природного або техногенного характеру.

Для ефективного вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб необхідно розробити спеціальну нормативно-правову базу, забезпечити належне функціонування адміністративних органів, координувати зусилля різних відомств, а також надати значну підтримку з державного бюджету для програми вимушених переселенців. Враховуючи обмеженість ресурсів в умовах війни співпраця з міжнародними організаціями має відігравати важливу роль в рамках політики захисту внутрішньо переміщених осіб. Аналіз такого досвіду допоможе впровадити кращі практики і уникнути помилок, а також забезпечить більш ефективну і систематичну державну підтримку внутрішньо переміщених осіб. Отже, дослідження вказують на необхідність систематизації державних заходів, активної співпраці між державою і громадянським суспільством та інтеграції ВПО у приймаючі громади через комплексний підхід. Для подальшого вирішення проблем потрібні глибші наукові дослідження, посилення законодавчої бази та ефективна реалізація існуючих програм.

Міжнародний досвід соціального захисту внутрішньо переміщених осіб демонструє різні підходи до вирішення проблем, які виникають у таких груп населення, з акцентом на захист прав, інтеграцію та відновлення соціальної стабільності. Швеція та Норвегія, приділяє основну увагу соціальній інтеграції ВПО. Забезпечує доступ до освіти, працевлаштування, житла та медичних послуг. В Європі діє Конвенція Ради Європи з прав людини, яка передбачає захист прав ВПО, включно з компенсацією за втрату майна та підтримкою у працевлаштуванні. Такі країни, як Німеччина, активно розвивають проекти з інтеграції ВПО в громади, залучаючи громадські організації до співпраці. У США допомога забезпечується через програми тимчасового забезпечення

житлом, субсидій на харчування та медичну допомогу. Особлива увага приділяється створенню умов для переселення та економічної незалежності переміщених осіб. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) сприяє координації гуманітарної допомоги, розвитку програм захисту прав ВПО та їхній інтеграції у приймаючі громади.

Отже, Україна може використати цей досвід, адаптувавши міжнародні підходи до власного контексту, зокрема створення ефективних механізмів соціальної інтеграції, удосконалення законодавства та залучення міжнародної допомоги для розв'язання проблем ВПО.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

2.1. Характеристика внутрішньо переміщених осіб як категорія вимущених мігрантів

З 2014 року внутрішня міграція в Україні значною мірою носить вимушений характер. Тому ми вважаємо за необхідне уточнити деталі внутрішніх переміщень населення, зокрема появу такої категорії, як внутрішньо переміщені особи (ВПО). Результатом вимушеної міграції є поява категорії населення, яка в силу багатьох соціально-економічних умов шукає притулку або всередині країни, або за кордоном. Цю категорію часто називають «вимушеними мігрантами».

Е. Муні зазначає, що «внутрішньо переміщені особи» - це переміщення населення, яке відбувається всередині країни походження, мігранти як і раніше класифікуються як «внутрішньо переміщені особи» [21, с.89]. Відповідно до керівних принципів організації Об'єднаних Націй з питань переміщення осіб всередині країни [42], внутрішнє переміщення є «результатом збройних конфліктів, повсюдних ситуацій насильства, порушень прав людини або природних або техногенних катастроф». Проте, деякі дослідники розглядають внутрішньо переміщених осіб, як осіб, які втекли від насильницького конфлікту (наприклад, С. Кастлс) [18, с. 70] або внутрішньо переміщених особи, які виникли в результаті конфлікту (А. Беттс) [18, с. 71]. У той же час Е.Муні розглядає екологічні причини в числі причин вимушеного переміщення [21, с.90].

Згідно з Міжнародною організацією з міграції, примусове переміщення – це загальний термін, що використовується для характеристики міграційного процесу, в якому присутні елементи примусу, такі як загрози життю або існуванню через природні або людські фактори (наприклад, біженці або переміщені особи, а також переміщення людей у зв'язку зі стихійними або екологічними лихами, хімічними або ядерними аваріями, голодомором або

реалізацією проектів розвитку)[8, с.21].

Одним з наслідків вимушеного переміщення є втрата іншої категорії людей - внутрішньо переміщених осіб (ВПО). За останні 3 роки в українському суспільстві з'явилися великі групи внутрішньо переміщених осіб, які віднесені до іншої категорії громадян України. За даними Міністерства соціальної політики, станом на 22 жовтня 2024 року в Україні налічується близько 4 646 735 внутрішньо переміщених осіб. Серед них 59,9% - це жінки (2 782 325), 40,1% - чоловіки (1 864 410 осіб). Крім того, серед внутрішніх переселенців близько 906 тисяч дітей [6], число таких людей продовжує зростати.

Поняття «переміщені особи» стало широко використовуватися під час Другої світової війни, в результаті якої близько 1000 мільйонів чоловік були залучені до примусової праці або вислані з країни звичайного проживання за расовими, релігійними або політичними стандартами [5, с. 125]. Однак на початку 90-х років, коли міжнародне співтовариство знову звернуло увагу на проблему внутрішнього переміщення у зв'язку з аналітичною доповіддю Генерального секретаря про переміщених осіб в регіоні¹, визначення «внутрішнє переміщення» не використовувалося [7]. Сьогодні цей термін міцно увійшов у міжнародне право, але існують різні точки зору щодо того, як саме його слід розуміти. Деякі дослідники вважають, що термін «внутрішньо переміщені особи» відноситься тільки до ситуацій, в яких люди опинилися в результаті конфлікту, насильства або переслідувань [17]. Інші вважають, що термін «внутрішньо переміщені особи» є набагато ширшим поняттям і охоплює мільйони людей, які залишають країну внаслідок стихійних лих та проектів розвитку[18]. Деякі піднімали питання про те, чи слід виділяти внутрішньо переміщених осіб в окрему категорію [20].

Внутрішнє переміщення відбувається в двох критеріях: перший критерій - це мимовільний характер переміщення; другий критерій полягає в тому, що внутрішньо переміщені особи можуть мігрувати в межах державних кордонів. Але існує ймовірність раптових змін кордону, як це сталося, наприклад, з анексією Криму, повномасштабна агресія росії проти України. Тому краще формулювання «ті, хто не перетинув міжнародно визнаний державний кордон» [16].

Таким чином, якщо мігранти перетинають міжнародний кордон у своїй країні походження, їм законно присвоюється статус біженця. Особи, чий клопотання про надання статусу біженця ще не визначені, але які перетнули кордон в пошуках захисту відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року, називаються особами, які шукають притулку, і є зовнішніми мігрантами поряд з біженцями. Внутрішньо переміщені особи-це особи, переміщені всередині країни. Всіх ВПО можна розділити на важливі групи в залежності від мети міграційного переміщення і напрямки на внутрішнє або зовнішнє примусове переміщення [19] (рис.2.1). Таким чином, вимушене переміщення (міграція) визначається як біженці та внутрішньо переміщені особи (переміщені особи внаслідок конфліктів у країнах їх походження), стихійних лих та екологічних катастроф, хімічних та ядерних катастроф, голоду та проектів розвитку.

Грунтуючись на узагальненні міжнародного досвіду в області класифікації вимушених переміщень, ми виділили чотири типи причин вимушеного переміщення (витіснення): переміщення в результаті конфлікту; переміщення в результаті розвитку; слід зазначити, що в історії природного світу було багато випадків примусового переміщення. Найбільш яскраві приклади таких переміщень систематизовані і представлені в таблиці (додаток В).

У міжнародному співтоваристві існують різні думки щодо тлумачення понять «внутрішньо переміщені особи» і «вимушені переселенці», оскільки деякі дослідники відносять тільки людей, постраждалих від конфліктів, насильства і переслідувань, тобто тих, хто вважався б біженцями, якби вони перетнули кордон [20, 23]. Згідно з глобальною статистикою про внутрішньо переміщених осіб, їх число розраховується тільки за кількістю людей, переміщених в результаті конфлікту [65]. Інші дослідники вважають, що внутрішня евакуація - це набагато ширше поняття, що дозволяє уникнути стихійних лих і врятувати десятки мільйонів людей, переміщених в результаті реалізації проектів соціально-економічного розвитку. [16, 39, 45, 46].

Керівні принципи, що стосуються внутрішньо переміщених осіб, опубліковані в 1998 році [42], визначають внутрішньо переміщених осіб наступним чином: «особа або група осіб, які, зокрема, були змушені покинути

своє звичайне місце проживання або зобов'язані це зробити через те, що вони уникали перетину міжнародно визнаних кордонів або не перетинали їх. межі, зумовлені збройним конфліктом, загальними обставинами, насильством, порушеннями прав людини або наслідками природних чи техногенних катастроф» [42].

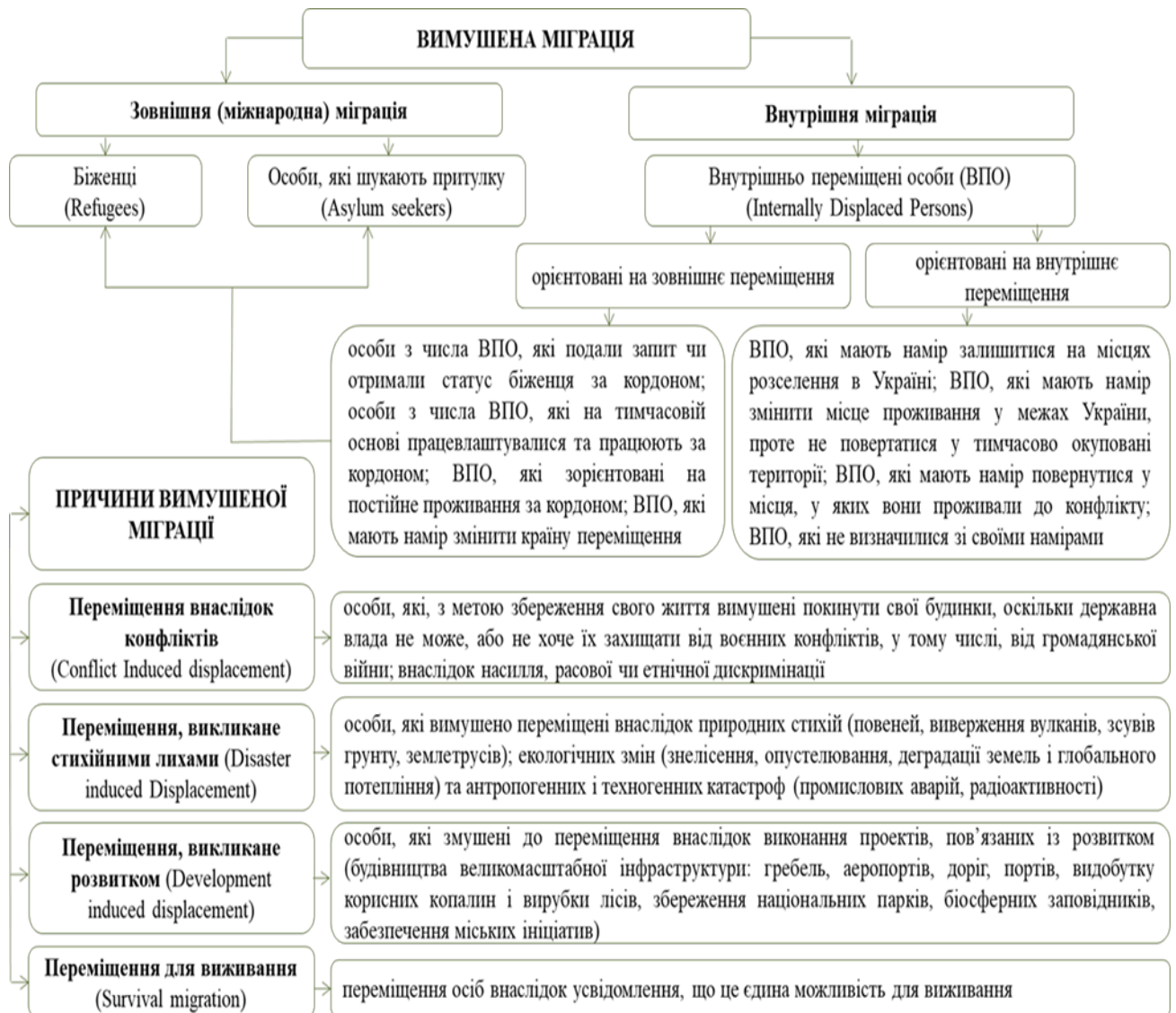

Рис. 2.1. Види та причини вимушеної міграції [53, 55, 60]

Документи щодо внутрішнього переміщення [42], опубліковано в 1998 році, в ньому даються наступні визначення внутрішньо переміщених осіб: «... особа або група осіб, які, зокрема, були змушені покинути своє звичайне місце проживання або зобов'язані це зробити через збройний конфлікт, загальні обставини, насильство, порушення прав людини або наслідки природних чи техногенних катастроф, або уникали їх, а також не перетнули міжнародно

визнані кордони.творив катастрофи» [42].

В Україні термін «внутрішньо переміщені особи» використовується для позначення вимушених внутрішніх мігрантів. Згідно зі ст.1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «внутрішньо переміщені особи - це особи, які є громадянами, іноземцями або особами без громадянства України, які законно перебувають на території України і змушені покинути своє місце проживання для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, широко поширених проявів насильства, порушень прав людини, надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру»[27].

Внутрішньо переміщені особи – це внутрішні переміщення, викликані неконтрольованими факторами, такими як стихійні лиха, військові конфлікти і т.д. [8].

О. Кхасраві вважає, що синонімічним поняттям категорії внутрішньо переміщених осіб є: «переміщені особи - це громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України і добровільно залишають своє місце проживання внаслідок складності політичної, соціальної, економічної та екологічної ситуації в певних адміністративно-територіальних одиницях» [48, с. 110].

Т. Кульчицький зазначає, що «внутрішньо переміщені особи - це відносно нова категорія для незалежної України, її узагальнена суть – громадяни держави, які через військові дії та їх наслідки змушені покинути своє постійне місце проживання, щоб убезпечити своє життя, не перетинаючи кордон прикордоння» [45].

Хоча внутрішньо переміщених осіб часто називають «внутрішніми біженцями», насправді поняття «внутрішнє переміщення» набагато ширше, ніж біженці, оскільки воно охоплює інші причини вимушеного переміщення, включаючи стихійні лиха і проекти соціально-економічного розвитку [53, с.55].

Таким чином, термін «внутрішньо переміщені особи» - це міжнародно визнані особи, які змушені покинути місце постійного проживання в результаті складності політичної, соціально-економічної та екологічної ситуації в певних адміністративно-територіальних одиницях країни, в тому числі в щоб уникнути

наслідків насильства, порушень прав людини, природних або техногенних катастроф, змін навколишнього середовища, ознак соціально-економічного розвитку, проектів зі збереження життя і свободи, які не перетинають державний кордон» [53, с.56].

Таким чином, внутрішнє переміщення осіб – це соціально категорія, оскільки вимушені міграції є частиною соціально-географічного процесу, суть якого полягає в зміні місця проживання людини або групи людей. В процесі переміщення здійснюється перетин межі різних адміністративно-територіальних одиниць, в результаті чого відбуваються тимчасові або постійні зміни місця проживання та зайнятості населення (які проявляються в зміні соціального статусу, роду занять і т.д.), один з видів соціальної мобільності) [53, с. 57].

2.2. Діагностика стану соціального захисту внутрішньо переміщених осіб (за результатами соціологічного дослідження)

З метою вивчення питання про інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у місцеві спільноти було проведено опитування про ставлення місцевих жителів до внутрішньо переміщених осіб (додаток Б). Всього в опитуванні взяли участь 75 осіб – населення Миколаївської та Херсонських областей забезпечує достовірність результатів на 95% при відхиленні в 5%.

Вибірка дослідження. Для проведення емпіричного дослідження ми сформували вибірку в 175 осіб з тих 75 респондентів – це внутрішньо переміщені особи, які на момент проведення дослідження перебували у місті Миколаєві та брали участь у роботі психологічної ресурсної групи. Для відбору в опитуванні були включені респонденти віком від 24 до 59 років (25 чоловіків, 50 жінок). Серед респондентів переважають жінки. Деякі з тих, хто входив до групи респондентів (див.рис.2.1.), були свідками бойових дій, були бомбардовані та/або окуповані.

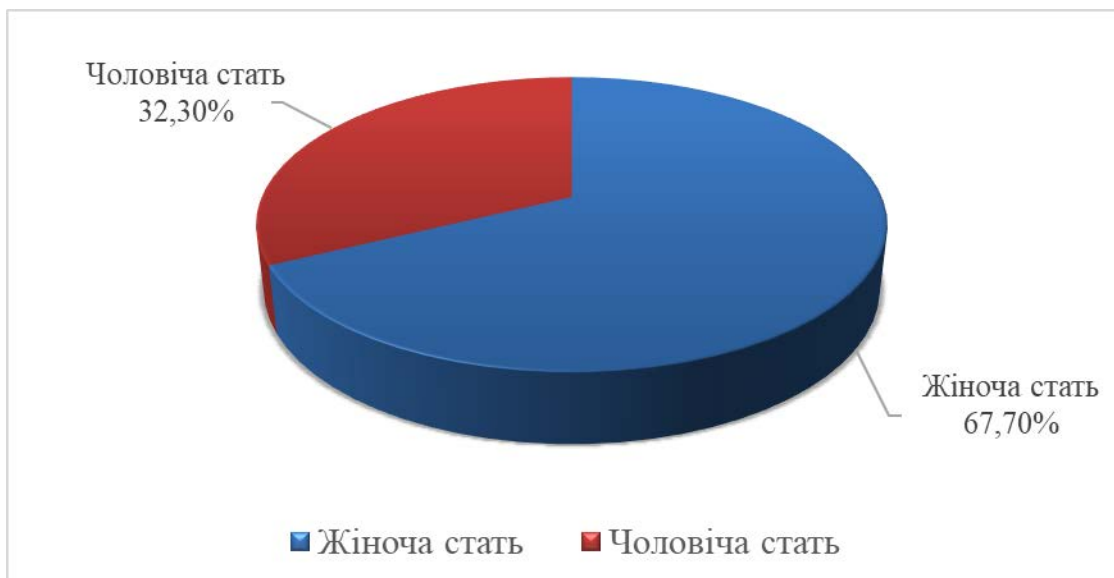

Рис. 2.1. Розподіл респондентів за статтю

Більшість респондентів відзначили, що деякі з їхніх родичів, друзів і знайомих покинули своє місце проживання через військові конфлікти та окупацію і вони знаходяться в тому ж регіоні, що вони 39,3% опитаних, 27,8% респондентів зазначили, що така людина проживає в іншому регіоні України, перебувають на тимчасово окупованих територіях України 18,4%, а 9,4% респондентів вказали, що така людина виїжджала за кордон. Респонденти мали можливість вибрати кілька варіантів, тому загальний відсоток людей, які відповіли на це питання, становить понад 100% (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Відповідь на питання «Чи є серед членів вашої родини, друзів чи знайомих, які покинули місце свого проживання через окупацію та перебувають...»(оберіть до 3-х варіантів)

Варіанти відповіді	Відповідь %
у тій же області, що і я;	39,3
в одній із областей України;	27,8
перебувають на тимчасово окупованих територіях України;	18,4
виїхали за межі України;	9,4
не знаю таких осіб.	5,1

Що стосується конкретної присутності внутрішньо переміщених осіб у їхньому регіоні, то більшість респондентів (33,2%) заявили, що присутність

внутрішньо переміщених осіб була менш вираженою, 13,4% сказали, що вона була досить вираженою, а 22,3% сказали, що вона взагалі не була виражена, 31,1% респондентів сказали, що присутність внутрішньо переміщених осіб була менш вираженою. проблема внутрішньо переміщених осіб була дуже гостро виражена в їхньому регіоні. Серед тих, хто вказав, що вони не відчувають присутності ВПО в своєму регіоні, більшість складають миколаївські респонденти, що пов'язано з відносно невеликою часткою ВПО в загальній чисельності населення, а самі ВПО не наважуються повідомляти про свій статус (див.рис.2.2.).

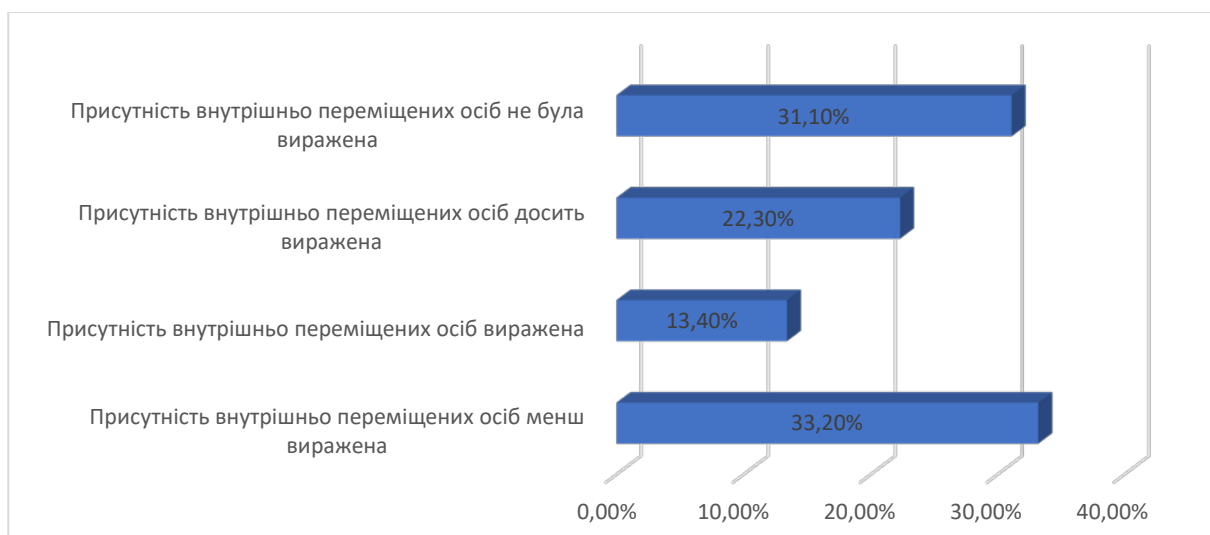

Рис. 2.2. Присутність внутрішньо переміщених осіб у регіоні

Загалом місцеві жителі нейтрально ставляться до внутрішньо переміщених осіб – 44,8% опитаних, 37,4% – позитивно, 12,5% – негативно, а 5,3% респондентів через особисті стосунки між місцевими жителями та ВПО не відповіли (див.рис.2.3.).

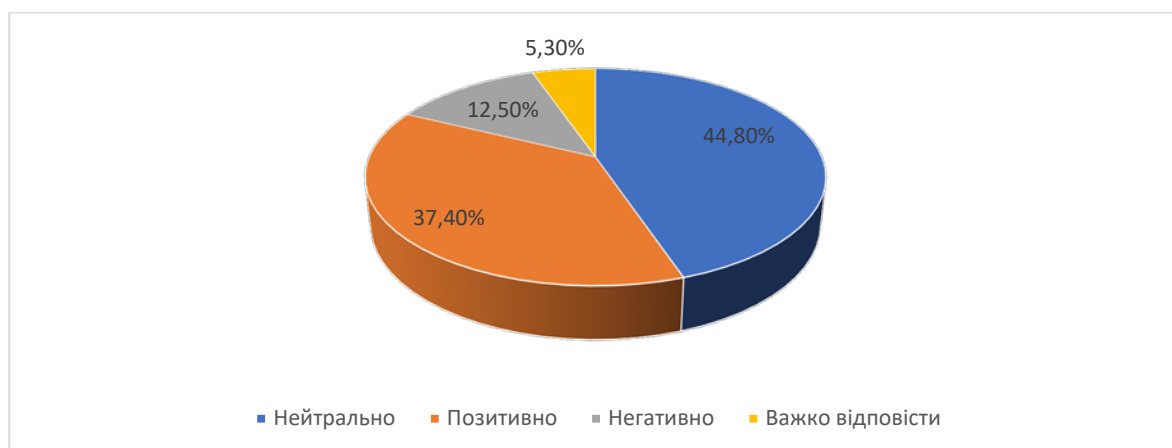

Рис. 2.3. Ставлення до внутрішньо переміщених осіб місцевих жителів

Більшість опитаних (88,5%) співчувають вимушеним переселенцям і вважають, що внутрішньо переміщені особи – це рівноправні громадяни України, які стали заручниками ситуації і потребують допомоги. За словами місцевих жителів, найбільш актуальними проблемами внутрішньо переміщених осіб, в основному після переміщення, є житло (68,0%), відсутність засобів до існування (49,8%), працевлаштування (74,5%), відновлення та оформлення документів (31,7%), проблеми дискримінації з боку місцевих жителів, роботодавців (10,7%), доступ до медицини та кваліфікованої допомоги для осіб з обмеженими можливостями (21,4%), призупинення соціальних виплат (27,5%), доступ до освіти (9,3%), обмеження пересування (3,6%) (див.рис.2.4). На думку респондентів, держава не приділяє достатньої уваги вирішенню проблеми вимушених переселенців - так вважають 71,8% респондентів. 20,6% респондентів порахували, що держава приділяє достатньо уваги вирішенню проблеми вимушених переселенців, а 7,6% респондентів не змогли відповісти на це питання.

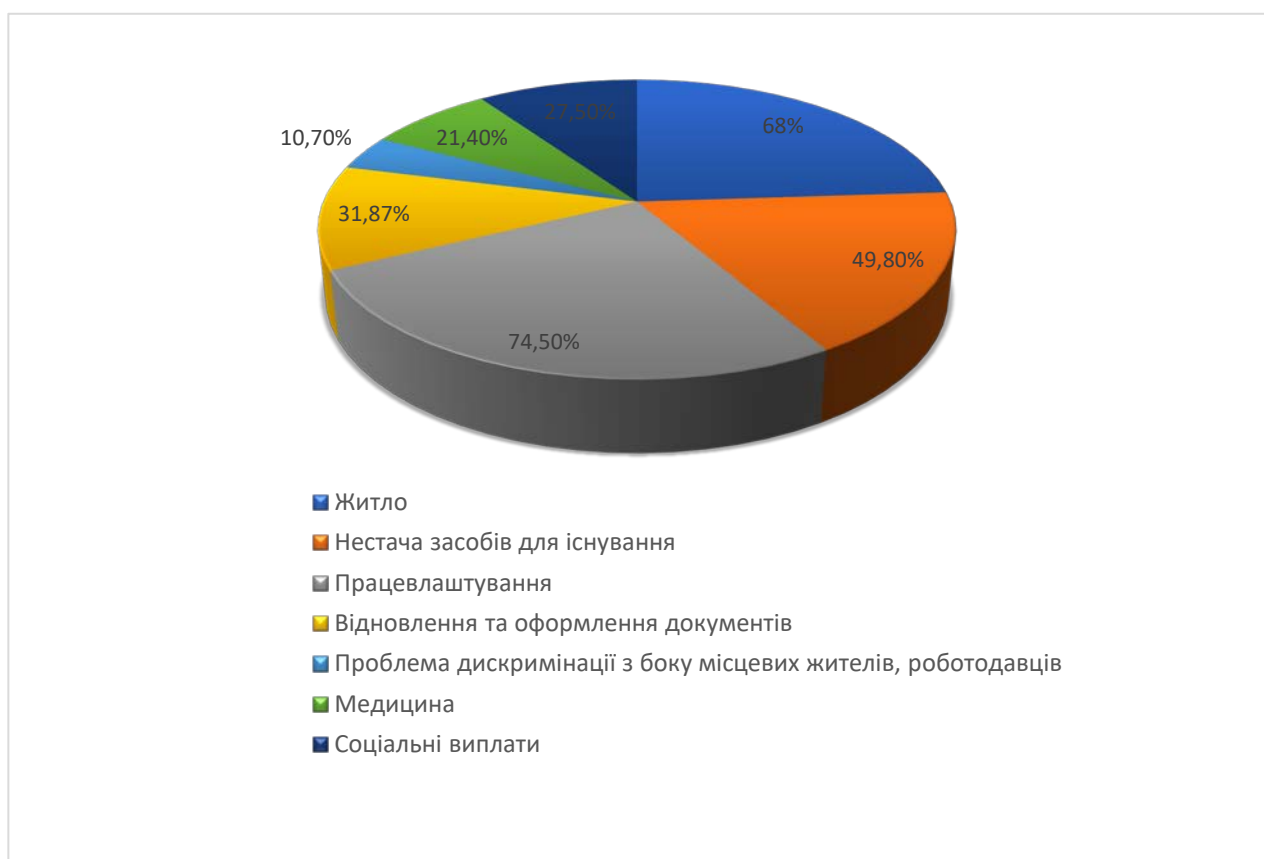

Рис.2.4. Проблеми з якими стикаються внутрішньо переміщені особи в першу чергу

Вивчаючи негативний вплив внутрішньо переміщених осіб на місцеві

громади 70,5% респондентів зазначили, що вимушені переселенці не виявляють негативного ставлення до спільноти.

Ставлення до місцевих жителів через невирішені проблеми, 21,7% відзначають, що цей негативний вплив все ще відчувається, а 18,0% важко відповісти. Що стосується впливу вимушених переселенців на криміногенну ситуацію в населених пунктах, то 58,6% респондентів вважають, що криміногенна ситуація в населених пунктах не змінилася через вимушених переселенців, 7,9% вважають, що криміногенна ситуація погіршилася через вимушених переселенців, а 33,5% не змогли відповісти.

Конфлікти можуть виникати в результаті інтеграції внутрішньо переміщених осіб в свої громади. 45,0% респондентів вказали на дуже рідкісні і ізольовані випадки конфліктів між місцевими жителями і переміщеними особами, 21,9% відзначили, що конфлікти відбуваються іноді, 0,3% респондентів відзначили, що конфлікти відбуваються постійно, в той час як 32,8% не знали або чули про конфлікти між внутрішньо переміщеними особами і місцевими жителями.

Зловживання державною, місцевою та волонтерською підтримкою з боку деяких внутрішньо переміщених осіб та небажання працювати на вільних місцях ринку праці також можуть призвести до конфлікту. 27,0% респондентів вважають, що вимушені переселенці зловживають державною та волонтерською підтримкою, а 73,0% респондентів так не вважають. На питання про інтеграцію внутрішньо переміщених осіб в приймаючу спільноту думки респондентів розділилися приблизно порівну: 46,6% респондентів вважають, що внутрішньо переміщені особи докладають багато зусиль для успішної інтеграції в свої спільноти, 44,1% респондентів вважають, що це не так, і 9,3% респондентів вказали важко відповісти.

Часто вимушені мігранти розглядаються як ресурс для соціально-економічного розвитку громади. Так, 67,0% респондентів зазначили, що ВПО мають досить високу трудову кваліфікацію та рівень освіти, а 33,0% опитаних зазначили, що трудова кваліфікація ВПО не завжди відповідає потребам ринку праці.

В результаті опитування і його аналіз показують, що в цілому місцеве

населення нейтрально або позитивно ставиться до іммігрантів, не залишається осторонь від проблем вимушених переселенців і допомагає їх вирішувати. Це дослідження враховує не лише проблеми та потреби самих внутрішньо переміщених осіб, а й громади, в які відбувається їх інтеграція, тому національним та регіональним органам влади корисно забезпечити механізми вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб, ефективно використовуючи людський потенціал внутрішньо переміщених осіб та ефективно застосовуючи заходи, спрямовані на вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб інтеграція їх у приймаючу спільноту.

Оцінюючи вплив воєнних дій на загальний стан здоров'я та благополуччя, більшість (61,30%) респондентів вказали на суттєве погіршення. Зауважимо, що з віком негативні тенденції є більш відчутними.

Внаслідок тривалої окупації мешканців Херсонського регіону більше за інших відчули на собі вплив воєнних дій, а відтак усі опитанні херсонці відзначають суттєвий (93,3%) або частковий (6,7%) вплив на погіршення загального стану здоров'я та благополуччя, бо серед них немає жодного, кого б не торкнулися події війни. Чим далі від епіцентру подій війни, тим менш відчутним є її вплив (див.табл.2.5).

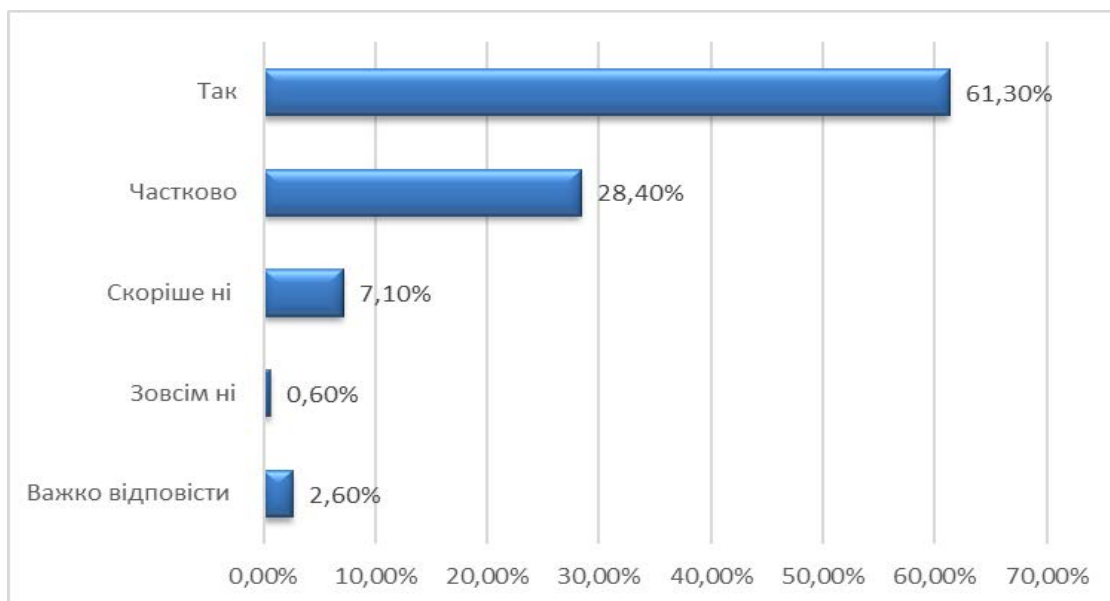

Рис. 2.5. Розподіл відповідей на питання «Чи вплинули воєнні дії на Ваше здоров'я та благополуччя?»

Внаслідок тривалої окупації мешканців Херсонського регіону більше за інших відчули на собі вплив воєнних дій, а відтак усі опитанні херсонці

відзначають суттєвий (93,3%) або частковий (6,7%) вплив на погіршення загального стану здоров'я та благополуччя, бо серед них немає жодного, кого б не торкнулися події війни. Чим далі від епіцентру подій війни, тим менш відчутним є її вплив (див.табл.2.2).

Таблиця 2.2

Розподіл відповідей на питання «Чи вплинули воєнні дії на Ваше здоров'я та благополуччя?»

Варіанти відповідей	Херсонська область %	Миколаївська область %	Інший регіон %	Разом %
Так	93,3%	53,7%	50%	61,3%
Частково	6,7%	33,9%	25%	28,4%
Скоріше ні	0	8,3%	25%	7,1%
Зовсім ні	0	0,8%	0	0,6%
Важко відповісти	0	3,3%	0	2,6%

Окрім того, ті, хто не покидали свого місця постійного проживання, суттєво гостріше відчули вплив воєнних дій, аніж ті, хто виїжджали у безпечне місце на території України чи за кодоном (див.табл.2.3).

Таблиця 2.3

Розподіл відповідей на питання «Чи вплинули воєнні дії на Ваше здоров'я та благополуччя?» з огляду на тимчасові переміщення

Варіанти відповідей	Ні, нікуди не виїжджали %	Так, виїжджали у безпечне місце на території України, але вже повернулися додому %	Так, виїжджали у безпечне місце на території України, знаходимося там і зараз %	Так, виїжджали у безпечне місце за кодоном, але вже повернулися додому %	Разом %
Так	69,1%	60,7%	42,9%	47,1%	61,3%
Частково	22,1%	30,4%	42,9%	35,3%	28,4%
Скоріше ні	8,8%	5,4%	7,1%	5,9%	7,1%
Зовсім ні	0	1,8%	0	0	0,6%
Важко відповісти	0	1,8%	7,1%	11,8%	2,6%

З-поміж тих, хто покинув місце проживання, більшість зауважили наявність змін у відносинах. Учасники опитування (52,3%) зазначають наступні негативні зрушення: зменшення контактів; непорозуміння з рідними, близькими, колегами; конфлікти. Лише третина опитаних вважає, що стосунки з рідними, друзями, колегами залишилися без змін. Кожен п'ятий засвідчує покращення відносин у колі найближчого спілкування (див.табл.2.4). ще 16,1% не можуть визначити однозначно, чи змінилися взаємовідносини.

Таблиця 2.4

Розподіл відповідей на питання «Якщо Ви покидали місце проживання, чи змінилися Ваші соціальні відносини з рідними, друзями, колегами, які не покидали місця свого проживання?» у розрізі статті

Варіанти відповідей	Жіноча %	Чоловіча %	Разом %
Ні, не змінилися	22,9%	38,0%	27,7%
Так, стали більш міцнішими, ми підтримували одне одного, незважаючи на відстань	20,0%	20,0%	20,0%
Так, перебуваючи на відстані ми віддалилися докори, образи та непорозуміння	17,1%	16,0%	16,8%
Так, більшість відносин припинилися, коло спілкування зазнало значних відносин	13,3%	2,0%	9,7%
Інше	1,0%	2,0%	1,3%
Важко відповісти	19,0%	10,0%	16,1%

Відповідно до отриманих результатів анкетування, у безпеці/ відносній безпеці себе відчуває не більше, ніж 41,9% опитаних. Почуття безпеки у чоловіків виражені помітніше, ніж у жінок (див.табл.2.5).

Таблиця 2.5

Розподіл відповідей на питання «Чи наявне наразі у Вас відчуття безпеки?» у розрізі статті

Варіанти відповідей	Жіноча %	Чоловіча %	Разом %
Так	6,7%	4,0%	5,8%
Частково	30,5%	48,0%	36,1%
Скоріше ні	34,3%	34,0%	34,2%
Зовсім ні	24,8%	14,0%	21,3%

Важко відповісти	3,0%	0	2,6%
------------------	------	---	------

З віком зростає рівень відповідальності, а відтак і почуття небезпеки суттєво гостріше, ніж у молодшому віці (див.табл.2.6).

Таблиця 2.6

Розподіл відповідей на питання «Чи наявне наразі у Вас відчуття безпеки?» у розрізі віку

Варіанти відповідей	15-17 %	18-29 %	30-39 %	40-49 %	50-59 %	60-69 %	70 і старше років %	Разом %
Так	62,5%	3,7%	7,7%	0	6,5%	5,0%	20,0%	5,8%
Частково	30,5%	55,6%	19,2%	36,7%	25,8%	20,0%	80,0%	36,1%
Скоріше ні	12,5%	14,8%	53,8%	36,7%	38,7%	50,0%	0	34,2%
Зовсім ні	6,3%	18,5%	19,2%	23,3%	29,0%	25,0%	0	21,3%
Важко відповісти	6,3%	7,4%	0	3,3%	0	0	0	2,6%

Жителі Херсонської області відчувають себе значно небезпечніше, ніж жителі сусідньої Миколаївської та інших областей (див.табл.2.7). З одного боку, це пов'язано з пережитою психотравмуючою ситуацією внаслідок тривалої окупації, з іншого – безпосереднім перебуванням з лінією фронту.

Таблиця 2.7

«Чи наявне наразі у Вас відчуття безпеки?» у розрізі регіону проживання

Варіанти відповідей	Херсонська область %	Миколаївська область %	Інший регіон %	Разом %
Так	3,3%	5,8%	25%	5,8%
Частково	23,3%	39,7%	25%	36,1%
Скоріше ні	23,3%	37,2%	25%	34,2%
Зовсім ні	50,0%	14,0%	25%	21,3%
Важко відповісти	0	3,3%	0	2,6%

Порівняно з іншими категоріями населення, рівень особистісної тривожності є найвищим у внутрішньо переміщених осіб, які взяли участь і які ми досліджували, відчувають певні труднощі у визначенні особистої позиції щодо того, чи наявне у них відчуття безпеки (11,8%). Найвищим показником

часткового відчуття безпеки виявилися характерними для внутрішньо переміщених осіб (64,7%) (див.табл.2.8).

Таблиця 2.8

Розподіл відповідей на питання «Чи наявне наразі у Вас відчуття безпеки?» у ВПО

Варіанти відповідей	ВПО %
Так	5,8%
Частково	64,7%
Скоріше ні	5,9%
Зовсім ні	11,8%
Важко відповісти	11,8%
Разом	100%

Попри високий рівень тривожності у внутрішньо переміщених осіб, вони намагаються підтримувати своїх близьких, та ті хто постраждав внаслідок катастрофи на Каховській ГЕС (див.табл.2.9).

Таблиця 2.9

Розподіл відповідей на питання «Чи непокоять Вас тривожні думки щодо майбутнього?» у ВПО

Варіанти відповідей	ВПО %
Ні, я впевнений(а), що все буде добре	5,9%
Ні, я живу сьогоднішнім днем та не думаю про майбутнє	17,6%
Так, іноді мені тривожно за майбутнє	64,7%
Так, наявне постійне відчуття тривоги	11,8%

Також було поставлено питання про емоційний стан, та отримали такі відповіді (див.рис.2.6).

Рис.2.6. Розподіл відповідей на питання «Оцініть Ваш актуальний емоційний стан»

Вражаючи дані щодо емоційного стану респондентів, характерного для них упродовж останніх 6 місяців (див.табл.2.10).

Таблиця 2.10

Розподіл відповідей на питання «Які емоційні стани Вм відчували найчастіше за останні 6 місяців?» у розрізі статті

Варіанти відповідей	Жіноча %	Чоловіча %	Разом %
Розпач	6,4%	5,6%	6,2%
Злість	10,7%	11,7%	11,0%
Агресія	2,9%	8,9%	4,7%
Сум	11,9%	6,7%	10,4%
Страх	17,2%	9,5%	14,9%
Роздратування	8,1%	12,3%	9,4%
Безвихідь	4,1%	2,8%	3,7%
Спустошеність	6,9%	8,9%	7,5%
Спокій	5,3%	8,4%	6,2%
Надія	9,8%	7,8%	9,2%
Піднесеність	1,2%	3,9%	2,0%
Радість	4,3%	3,4%	4,0%
Вдячність	8,1%	5,6%	7,4%
Щастя	1,4%	3,4%	2,0%
Інше	1,7%	1,1%	1,5%

Дані анкетування засвідчують, що домінуючими емоціями упродовж останніх пів року для жінок є страх (17,2%), сум (11,9%), злість (10,7%), а для чоловіків – роздратування (12,3%), злість (11,7%), страх (9,5%).

Результати анкетування і його аналіз показують, що в цілому місцеве населення нейтрально або позитивно ставиться до ВПО. Це дослідження враховує не лише проблеми та потреби самих внутрішньо переміщених осіб, а й громади, в які відбувається їх інтеграція, тому національним та регіональним органам влади корисно забезпечити механізми вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб, ефективно використовуючи людський потенціал внутрішньо переміщених осіб та ефективно застосовуючи заходи, спрямовані на вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб.

2.3. Шляхи вдосконалення державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб

Шляхи вдосконалення державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) включають комплекс заходів, спрямованих на покращення їхнього соціального становища, забезпечення базових прав і сприяння інтеграції в громади, де вони проживають.

Одним із ключових напрямів є вдосконалення юридичної та нормативної бази. Це передбачає спрощення процедур реєстрації та оновлення статусу ВПО, а також забезпечення прав на доступ до житла, соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти та праці. Важливим аспектом є гармонізація українського законодавства з міжнародними стандартами та практиками захисту прав внутрішньо переміщених осіб [48, с. 111].

Особливу увагу слід приділити забезпеченню житлових умов для ВПО. Розширення державних програм із будівництва та реконструкції житла, надання субсидій і пільгових кредитів для оренди або придбання житла, а також активна співпраця з міжнародними організаціями для залучення фінансування є невід'ємними складовими ефективної політики в цій сфері.

Важливою частиною соціального захисту є доступ до послуг. Це

стосується децентралізації соціальної підтримки через створення місцевих центрів допомоги, цифровізації процесів отримання соціальних виплат і розширення програм професійного навчання та перепідготовки. Такі заходи сприятимуть швидшій адаптації та інтеграції ВПО у нові громади [19].

Економічна інтеграція також відіграє важливу роль. Держава має стимулювати роботодавців до працевлаштування ВПО, підтримувати їхній малий і середній бізнес через гранти, пільгове оподаткування та навчальні програми. Це сприятиме підвищенню економічної самостійності внутрішньо переміщених осіб і їх активній участі в розвитку приймаючих громад.

Не менш важливою є психологічна та соціальна підтримка ВПО. Реалізація програм із психологічної допомоги, заходів із соціальної інтеграції, включаючи культурні та освітні ініціативи, допоможе подолати стресові наслідки переміщення і забезпечить створення комфортних умов для життя.

Таким чином, вдосконалення державної політики соціального захисту ВПО має бути комплексним, орієнтованим на довгострокову перспективу, спрямованим на забезпечення їхніх прав, інтеграцію в громади й підвищення рівня життя. Це вимагає координації зусиль держави, місцевих громад, громадських організацій та міжнародних партнерів.

Україна не може розвиватися як демократична, соціально орієнтована правова держава без належного соціального захисту своїх громадян, у тому числі внутрішньо переміщених осіб (ВПО) оптимізація цього захисту потребує особливої уваги. Українська модель соціального захисту внутрішньо переміщених осіб ґрунтується на принципах соціального партнерства, солідарності, універсальності та адресності. Вона передбачає ефективний і конструктивний діалог між владою та населенням, який поки що не реалізується повною мірою. Тому побудова більш ефективного діалогу на засадах партнерства має покращити співпрацю між органами державної влади та громадянським суспільством і сприяти розвитку системи соціального захисту [4, с. 67].

Існуючі гарантії для внутрішньо переміщених осіб необхідно переглянути та оптимізувати, запровадити нові гарантії та скасувати ті, які не можуть бути реалізовані. Однак, перш ніж це буде зроблено, слід усунути неузгодженості між

законодавчими положеннями, які конкретно визначають становище внутрішньо переміщених осіб, щоб уникнути нечіткого тлумачення термінів, зокрема, поняття «внутрішньо переміщені особи». Зокрема, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та Інструкція про порядок застосування норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України містять різні визначення цього поняття; у Постанові Кабінету Міністрів України № 1243 від 18 листопада 2009 року використовується термін «внутрішньо переміщені особи». використовується термін «внутрішньо переміщені особи» [10].

Без усунення цих правових неузгодженостей неможливо оптимізувати соціальний захист ВПО. Вирішення цих питань дозволить уникнути правового нігілізму в суспільстві, забезпечити єдиний і справедливий підхід до соціального захисту ВПО, зменшити кількість технічних помилок на рівні правозастосування та знизити потребу в судовому захисті.

Реалізація соціальних гарантій можлива лише за наявності реалістичних умов та фінансових ресурсів. Чинне законодавство передбачає залучення органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також національних і міжнародних неурядових організацій до вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, у тому числі у сфері соціального захисту. Основна відповідальність за забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб покладається на Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади [8].

З 2016 року в Україні створено Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих громад, яке відповідає за формування та реалізацію державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб. Міністерство сприяє реалізації прав і свобод ВПО шляхом створення умов, необхідних для їхньої добровільної реінтеграції або інтеграції в нових місцях проживання в Україні.

Незважаючи на значний вплив Закону про захист прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні, існує багато труднощів і проблем. Державні організації, що надають допомогу ВПО та мігрантам, часто стикаються зі звільненнями, відмовою в соціальних виплатах, складними бюрократичними процедурами та труднощами в реінтеграції. Отримання субсидій також пов'язане

з труднощами. Державні органи влади, як внутрішні, так і зовнішні, відіграють ключову роль у забезпеченні соціального захисту внутрішньо переміщених осіб [25].

З метою оптимізації соціального захисту внутрішньо переміщених осіб організації громадянського суспільства повинні активніше залучатися до розробки бюджетних програм. Запровадження повної прозорості у плануванні таких програм та використанні коштів стало б важливим кроком на шляху до покращення соціального захисту. Це дасть змогу виявити найгостріші проблеми та розробити заходи для їх вирішення, що сприятиме зміцненню довіри населення до уряду.

Необхідно розробити чіткі критерії відбору та оцінки проектів і організувати конкурсне просування проектів, що забезпечують соціальний захист ВПО. Для цього слід створити незалежний експертний комітет.

Вона повинна відповідати за оцінку та відбір проектів. Важливо забезпечити прозорість процесу конкурсного відбору та публікувати інформацію про відбір та оцінку проектів, критерії відбору та фінансові рішення. Необхідно запровадити систему моніторингу та оцінки результатів фінансової підтримки організацій громадянського суспільства, які займаються соціальним захистом внутрішньо переміщених осіб [31, с.134].

Співпраця між державними та міжнародними організаціями у сфері освіти дає можливість організувати навчання ВПО за міжнародними програмами, що фінансуються неурядовими організаціями. Це забезпечить вільний доступ до інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернету, підвищить рівень освіти, конкурентоспроможність на ринку праці та соціальну роль внутрішньо переміщених осіб.

Необхідно також вжити заходів для сприяння працевлаштуванню ВПО шляхом запровадження пільгового режиму для організацій, які працевлаштовують ВПО, особливо людей похилого віку та жінок з неповнолітніми дітьми. Це може бути зроблено шляхом пільгового оподаткування, надання коштів та інших ресурсів для підготовки ВПО до працевлаштування на підприємствах, підтримки соціальних проектів за участю

ВПО та встановлення пільгового режиму для підприємств, що пропонують гнучкий графік роботи [32, с. 74].

Підтримка малого та середнього бізнесу, який надає робочі місця ВПО, шляхом скорочення бюрократичних процедур та спрощення процесу подання заявок на отримання державної допомоги, що сприятиме розвитку підприємництва та соціальної відповідальності серед малого та середнього бізнесу, а також створенню кращих можливостей для працевлаштування ВПО.

Оптимізація соціального захисту внутрішньо переміщених осіб у сфері охорони здоров'я має вирішальне значення. З цією метою необхідно здійснити низку заходів, зокрема

1. покриття витрат на ліки та медичне обслуговування для малозабезпечених ВПО через національні програми медичного страхування та медичної допомоги.

2. розробити та впровадити спеціальні медичні програми для внутрішньо переміщених осіб. Ці програми включають безкоштовні консультації, обстеження, діагностику та лікування відповідно до конкретних потреб.

3. програми зміцнення здоров'я для ВПО, включаючи фізичну активність та здоровий спосіб життя. Ці програми можуть включати безкоштовні заняття фітнесом та психологічну підтримку .[6].

Важливо також проводити інформаційні кампанії, спрямовані на популяризацію здорового способу життя та запобігання дискримінації ВПО.

Ключовим завданням є створення системи обліку та координації проектів, пов'язаних з міжнародною соціальною допомогою, за участю державних і недержавних організацій та інших зацікавлених сторін. Це передбачає розробку спеціальної програми моніторингу та координації проектів соціального захисту ВПО та розміщення даних на інформаційному порталі.

Необхідно також гармонізувати бюджетне законодавство щодо виділення державних коштів неурядовим організаціям, які займаються соціальним захистом ВПО, з бюджетною системою України. Це дозволило б державі контролювати використання коштів і забезпечити їх ефективне використання, водночас забезпечивши прозорість процедур отримання та використання коштів [47, с. 48].

Регулярна публікація звітів про використання коштів та оцінка ефективності заходів, що фінансуються за рахунок міжнародної допомоги, є важливими для забезпечення ефективного використання коштів. Це дає змогу виявити потребу в коригуванні та вдосконаленні програм і проектів. Таким чином, уряди можуть контролювати і забезпечувати ефективне використання коштів у рамках прозорої процедури.

Вони також можуть виявляти потреби у вдосконаленні програм і проектів, регулярно публікуючи звіти та оцінки ефективності діяльності, що фінансується за рахунок міжнародних грантів.

Таким чином, незважаючи на те, що українське законодавство відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб і в цій сфері відбулися певні позитивні зміни, проведений аналіз свідчить про невідповідність українського законодавства міжнародним стандартам [11, с. 75].

Сучасний стан соціального захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні залишається значною мірою декларативним, незважаючи на певні позитивні зміни у цій сфері. Рівень реалізації державних заходів є надто низьким і не забезпечує ВПО належних умов для гідного життя. Проблема соціального захисту внутрішньо переміщених осіб виникає не лише через невизначеність змісту та обсягу соціальних гарантій, але й через недоліки у визначенні відповідних зобов'язань держави [18, с. 74].

Держава повинна надати внутрішньо переміщеним особам невідкладну підтримку та гарантії соціального захисту. Основна увага має бути зосереджена на оптимізації законодавства, яке потребує змін або доповнень, а також на активній роботі державних органів з пошуку та впровадження нових шляхів допомоги ВПО. Це стосується і створення гуманних умов проживання, і інтеграції переселенців у нові поселення та на ринки праці, що є запорукою подолання дискримінації щодо ВПО.

Висновки до другого розділу

Внутрішньо переміщені особи є специфічною категорією вимушених мігрантів, які через конфлікти, природні катастрофи, порушення прав людини

або інші надзвичайні обставини змушені залишати свої місця проживання, але залишаються в межах країни. Ця група є однією з найбільш вразливих, оскільки часто стикається з дискримінацією, відсутністю належних житлових умов, обмеженим доступом до медичної допомоги, освіти, працевлаштування та інших соціальних послуг. ВПО не перетинають міжнародні кордони, а залишаються під юрисдикцією держави, яка несе відповідальність за їхній захист та підтримку. Водночас держава часто не має достатніх ресурсів або політичної волі для забезпечення належної допомоги цій категорії населення.

Основними рисами ВПО є вимушеність переміщення, залежність від державної та міжнародної підтримки, а також складність соціальної інтеграції. Вони часто потерпають від тривалого перебування у стані невизначеності, що ускладнює їхнє повернення до нормального життя.

Таким чином, ВПО становлять складний виклик для державної політики, що вимагає багатовимірного підходу, спрямованого на захист прав, забезпечення базових потреб і соціально-економічну інтеграцію цих осіб у приймаючі громади. Міжнародні організації відіграють важливу роль у підтримці ВПО, але ефективне вирішення проблеми залежить від відповідної політики країни.

Дослідження стану соціального захисту ВПО свідчать про наявність значних викликів, з якими стикаються ці люди. Виявлено, що ключовими проблемами залишаються:

1. Житлові умови, більшість ВПО змушені проживати в тимчасових або неадекватних умовах. Брак доступу до постійного житла залишається головною перешкодою для стабілізації їхнього життя.
2. Працевлаштування, незважаючи на зусилля держави та громадських організацій, рівень працевлаштування серед ВПО залишається низьким через дискримінацію, відсутність вакансій або перекваліфікацію.
3. Соціальні виплати, хоча більшість ВПО отримують фінансову допомогу, її рівень часто не відповідає реальним потребам, що створює додаткові економічні труднощі.
4. Інтеграція у громади, переселення супроводжується труднощами соціальної інтеграції, які виникають через упередження у приймаючих громадах або слабку координацію з боку держави.

Дослідження також виявляють значну роль громадських організацій та міжнародних партнерів у покращенні стану соціального захисту ВПО. Водночас потреба в оптимізації державної політики, включно з удосконаленням законодавчої бази, збільшенням фінансування та розробкою комплексних програм інтеграції, є надзвичайно актуальною.

Таким чином, діагностика показала, що, попри наявність зусиль з боку держави та міжнародних організацій, соціальний захист ВПО потребує суттєвого вдосконалення, щоб відповідати сучасним викликам і забезпечувати гідні умови для переселенців.

Вдосконалення державної політики соціального захисту ВПО є критично важливим для забезпечення гідних умов життя цієї вразливої категорії населення. Слід розробити механізми підтримки ВПО в отриманні стабільного житла, зокрема через субсидії на оренду, надання тимчасових і постійних житлових одиниць. Це дозволить зменшити кількість осіб, які проживають у неадекватних умовах або тимчасових укриттях. Необхідно створити програми перепідготовки та перекваліфікації для ВПО, особливо тих, хто має обмежений доступ до роботи через нестабільну трудову діяльність або відсутність відповідних навичок. Підтримка бізнес-ініціатив та створення робочих місць у регіонах з високим рівнем переміщення також має велике значення. Збільшення фінансової допомоги та розширення соціальних виплат для ВПО дозволить їм підтримувати базові потреби та краще інтегруватися в економічне середовище. Систематичне збільшення обсягів допомоги є важливим для стабілізації життєвих умов переселенців. Враховуючи стрес та травми, пережиті ВПО, важливо створити програми психологічної підтримки, які сприятимуть соціальній реабілітації та покращенню психічного здоров'я. Для забезпечення ефективної допомоги необхідно зміцнити співпрацю між державними органами та неурядовими організаціями, щоб розроблені програми були більш чутливими до потреб ВПО та охоплювали всі аспекти їхнього соціального захисту.

Загалом, для досягнення цих цілей потрібно оптимізувати законодавчу базу, збільшити фінансування, покращити механізми підтримки та залучити міжнародних партнерів для комплексного вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило визначити ключові аспекти напрямів державної політики в сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та сформулювати наступні висновки:

1. Проаналізувавши стан наукової розробки проблеми державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб показують, що ця проблема є надзвичайно актуальною в умовах України, де конфлікти та внутрішні переміщення створюють численні соціальні та економічні виклики. Проблема соціального захисту ВПО є актуальною як на національному, так і на міжнародному рівнях. У наукових дослідженнях приділяється увага правовим, економічним, соціально-психологічним аспектам інтеграції ВПО, однак в Україні все ще існує дефіцит комплексних підходів до вирішення цієї проблеми. Однак більшість досліджень є фрагментарними, і для повної картини потрібен комплексний підхід до оцінки та розробки державної політики, що включатиме усі аспекти соціальної інтеграції, економічної підтримки та правового захисту ВПО.

2. Охарактеризувавши нормативно-правове забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні, можна стверджувати, що це є основним інструментом, що гарантує права цієї вразливої категорії громадян. Основним законодавчим актом є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», прийнятий у 2014 році, який визначає права ВПО на тимчасове та постійне житло, соціальні виплати, медичне обслуговування, освіту та працевлаштування. Окрім цього, важливу роль відіграють низка підзаконних актів, що деталізують механізми надання допомоги та адаптації.

Законодавча база включає надання ВПО фінансової допомоги, зокрема грошових компенсацій, забезпечення їх прав на доступ до соціальних послуг, а також спеціальні програми для підтримки бізнес-ініціатив серед переселенців. Водночас реальна ефективність цих норм часто обмежена через проблеми з координацією між державними органами, а також недостатнє фінансування і бюрократичні перепони.

З одного боку, нормативно-правова база дозволяє гарантувати основні права внутрішньо переміщених осіб, але з іншого — вона потребує вдосконалення для забезпечення більш гнучкої та оперативної реакції на швидко змінювані потреби

цієї категорії населення. Пропозиції до покращення включають оновлення процедур надання допомоги, розширення підтримки в напрямку житлової стабільності та доступу до ринку праці, а також покращення координації між різними гілками влади.

Отже, нормативно-правове забезпечення соціального захисту ВПО в Україні потребує подальшого розвитку та адаптації до нових умов, що забезпечить більш ефективне вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб.

3. Дослідивши міжнародний досвід соціального захисту внутрішньо переміщених осіб показує різноманітні підходи до вирішення проблем цієї категорії населення, що можуть бути корисними для України. У країнах Європи, таких як Швеція та Німеччина, основна увага приділяється інтеграції ВПО через програми соціальної підтримки, включаючи доступ до житла, працевлаштування, медичних та освітніх послуг. У Німеччині, зокрема, активно працюють програми перепідготовки та адаптації на ринку праці, що дає можливість переміщеним особам швидше інтегруватися в місцеві громади.

У Сполучених Штатах Америки, уряд пропонує фінансову допомогу, яка включає субсидії на оренду житла, а також підтримку для розвитку малих підприємств серед переміщених осіб. Цей підхід сприяє економічній стабільності та зменшенню соціальної ізоляції.

Важливу роль у соціальному захисті ВПО відіграють міжнародні організації, зокрема Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), яке допомагає у координації гуманітарної допомоги та підтримці прав людини для ВПО.

Аналіз цих підходів показує, що ефективна політика соціального захисту повинна бути комплексною та включати підтримку в аспектах житла, працевлаштування, правового захисту та психологічної підтримки, а також забезпечувати інтеграцію в приймаючі громади. Україна може застосувати ці міжнародні практики для покращення соціального захисту ВПО, адаптуючи їх до місцевих умов.

4. Визначивши особливості ВПО являють собою специфічну категорію вимушених мігрантів, які залишають свої домівки через насильницьке вторгнення, збройні конфлікти, природні катастрофи чи порушення прав

людини, але не перетинають міжнародних кордонів. Вони часто стикаються з унікальними викликами через тимчасовість і невизначеність свого становища в межах країни.

Основні особливості ВПО включають тимчасовість переміщення вони залишаються в межах країни, що може ускладнювати доступ до міжнародної допомоги та послуг. Соціальна ізоляція через перебування в нових регіонах ВПО часто відчувають труднощі в соціальній інтеграції, стикаються з упередженнями і дискримінацією з боку місцевих громад. Залежність від державної допомоги ВПО мають обмежений доступ до ринку праці, що робить їх залежними від соціальної допомоги та гуманітарної підтримки. Невизначеність правового статусу незважаючи на наявність законодавчого регулювання, ВПО часто стикаються з бюрократичними перепонами, які ускладнюють отримання всіх необхідних соціальних послуг. Основні потреби ВПО включають: житло: надання стабільного житла є однією з найважливіших потреб, оскільки багато ВПО змушені жити в тимчасових притулках або на орендованих площах, що може бути економічно неефективно та стресово; працевлаштування: для економічної стабільності та інтеграції в нові громади важливо забезпечити доступ до роботи і програм перекваліфікації; доступ до медичних послуг: ВПО потребують стабільного доступу до медичних і психосоціальних послуг для відновлення після пережитих травм і стресу; психологічна підтримка: більшість ВПО переживають психічні труднощі через втрату дому, стрес та соціальну ізоляцію, тому важливо розвивати програми психологічної підтримки; правовий захист: забезпечення правової підтримки для захисту прав ВПО є важливим аспектом їх інтеграції та забезпечення безпеки.

Загалом, потреби ВПО є багатограними, і для їхнього ефективного вирішення необхідно застосовувати комплексний підхід, що включає поліпшення доступу до житла, працевлаштування, соціальних послуг, а також підтримку їх правового статусу.

5. Для удосконалення системи соціального захисту ВПО необхідно впровадити комплексні заходи, що відповідають на актуальні виклики цієї категорії громадян. Визначені шляхи удосконалення повинні включати: розвиток механізмів забезпечення житлом: Одним з найважливіших напрямків є

надання ВПО стабільного житла. Слід розробити програми субсидій для оренди, а також створювати тимчасові або постійні житлові одиниці, щоб забезпечити безпечні умови проживання. Крім того, важливо втілювати програми надання житла для ВПО на пільгових умовах, зокрема для малозабезпечених та багатодітних сімей.

Інтеграція на ринку праці: ВПО потребують допомоги у працевлаштуванні, для чого необхідно створювати програми перекваліфікації, тренінги з розвитку професійних навичок, а також сприяти відкриттю нових робочих місць. Також важливо підтримувати бізнес-ініціативи серед ВПО, що може допомогти створити стійкі економічні умови для цієї групи населення.

Психологічна та медична підтримка: ВПО часто переживають стрес і психологічні труднощі через втрату дому та звичних умов життя. Розвиток програм психологічної реабілітації, а також доступ до медичних послуг, включаючи психотерапевтичну допомогу, є необхідними складовими для успішної інтеграції цієї категорії громадян.

Поліпшення правового захисту: Система соціального захисту повинна включати удосконалення правового механізму, щоб забезпечити ВПО доступ до всіх необхідних послуг, компенсацій та підтримки. Це вимагає спрощення процедур отримання статусу ВПО, полегшення бюрократичних процесів та збільшення кількості правових консультацій для переміщених осіб.

Зміцнення координації між державними та недержавними структурами: Оскільки проблема соціального захисту ВПО є надзвичайно багатогранною, ефективна координація між державними органами, місцевими громадами та громадськими організаціями є надзвичайно важливою. Така співпраця забезпечить оперативне реагування на зміни в ситуації та дозволить надавати більш комплексну та ефективну підтримку.

Таким чином, для удосконалення системи соціального захисту ВПО необхідно зосередитися на створенні стабільних умов для їх житла, працевлаштування, соціальної інтеграції, а також забезпечити комплексну медичну та психологічну підтримку. Важливим є також удосконалення законодавчої бази та посилення координації між різними державними та

громадськими установами, що дозволить оперативно та ефективно реагувати на потреби внутрішньо переміщених осіб.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналітичний звіт «Внутрішнє переміщення: готовність приймаючих громад» (жовтень 2022 рік). URL: <https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2022/10> (дата звернення: 10.04.2024)
2. Басова І.С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення: автореферат: 12.00.05: трудове право; право соціального забезпечення. Одеса, 2019. 20 с.
3. Бльок Н. В. Термінологія та понятійна характеристика внутрішньо переміщених осіб. Право і суспільство. 2022. № 3. С.142-147.
4. Бовкун Е. М. Набуття, реалізація і припинення правового статусу внутрішньо переміщеної особи в Україні. Часопис Київського університету права: Український науково-теоретичний часопис. Вип. 4. 2018. С. 66–69.
5. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. 5-те вид., перероб. та допов. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 448 с.
6. Бондар М. І. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. Економіка та суспільство. 2021. № 34. URL: <https://economyandsociety.in.ua> (дата звернення: 11.05.2024)
7. Бондаренко С. М., Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/42.pdf (дата звернення: 11.05.2024)
8. Боняк В. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи удосконалення. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №6. С.20–22. URL: http://lsey.org.ua/6_2023/1.pdf (дата звернення: 26.04.2024)
9. Виплати щомісячної допомоги на проживання ВПО: хто має право. URL: <https://bukoda.gov.ua/news/vyplaty-shchomisiachnoi-dopomohy-na-prozhyvannia-vpo-khto-maie-pravo> (дата звернення: 15.04.2024)
10. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/5096> (дата звернення: 26.03.2024)
11. Галкін В.Л. Конституційно-правові засади пенсійного забезпечення внутрішньо переміщених осіб. Науковий вісник Національної академії

внутрішніх справ: науковий журнал. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2020. № 3(116)/2020. С. 75–82.

12. Гожда К. Є., Рекотова О. П. Генезис внутрішньо переміщених осіб. Молодий вчений. 2018. № 4 (56).С. 659–662.

13. Грень Т.Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. Том 33 (72,) № 6. 2022. С. 80–84.

14. Григоренко І.О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.

15. Делія Ю.В. Правова характеристика визначення поняття «внутрішньо переміщена особа». Правовий часопис Донбасу. 2020. № 2. (71) С. 10-18

16. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.05.2024).

17. Довідник для внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://www.vmr.gov.ua/tomigrants> (дата звернення:04.04.2024)

18.І саєва Н. С. Теоретико-правова характеристика визначення поняття «внутрішньо переміщені особи». Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: науковий журнал, № 4(97), 2019. С.70–74.

19. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року, ратифікована із заявами Законом № 137-V від 14.09.2006р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_0623 (дата звернення: 05.05.2024).

20. Європейський кодекс соціального забезпечення: Міжнародний документ, прийнятий Радою Європи 16.04.1964 р. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.2607.2&> (дата звернення: 05.05.2024).

21. Загальна декларація прав людини: декларація ООН 1948 року. 2008.№ 93. С. 89 . Ст. 3103.

22. Кассас К. Реалізація внутрішньо переміщеними особами своїх прав і свобод. Актуальні проблеми суспільно-політичних наук: зб. матеріалів наук. конф. Вінниця. 2018. 377 с

23. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf> (дата звернення: 05.04.2024)

24. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женева, 1949 р.). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 25.05.2024).

25. Конвенція про статус апатридів (Дата підписання: 28 верес. 1954 р.; дата приєднання: 11 січ. 2013 р.; дата набрання чинності для України: 23 черв. 2013 р.). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_232 (дата звернення: 25.05.2024).

26. Конвенція про статус біженців (1951 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (дата звернення: 13.04.2024).

27. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення: 30.04.2024).

28. Конституція України : офіц.. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

29. Котляр О. І. Інститут захисту прав біженців у системі міжнародно-правового захисту прав людини. Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (20 квіт. 2017 р., м. Ужгород). Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. С. 46 – 54.

30. Кривоконь Н.І. Проблеми соціальної роботи та соціальної політики в Україні : навчальний посібник. Чернігів : Чернігівський державний технологічний університет, 2014. 320 с.

31. Кульчицький Т. Р. Особливості регулювання правових проблем соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2018. Випуск 46. С. 133- 145.

32. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К., 2015. 244 с.

33. Менджул М. В., Паніна Ю. С. Поняття «внутрішньо переміщена особа»: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 4. С. 293–297.

34. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: Міжнарод. пакт ООН від 16.12.1966 р. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 05.05.2024).

35. Наливайко Л. Р., Орешкова А. Ф. Співвідношення понять «біженці» та «внутрішньо переміщені особи». Права біженців та внутрішньо переміщених осіб: кращі європейські практики та шляхи їх імплементації: матеріали Міжнародної конференції (Харків, 3–4 квітня 2018 р.). Харків: Право, 2018. С. 69–73.

36. Насібова О. В. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. Економіка та держава. 2019. № 8. С. 35–40.

37. Ніколенко Л. М. Забезпечення реалізації та захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Правовий часопис Донбасу. 3 (72). 2020. С. 47-54.

38. Павлюк Т. І., Демченко О. П. Соціальний захист – складова частина соціальної політики. Приазовський економічний вісник. 2019. № 2(13). С. 246-250. URL: <https://sel.vtei.edu.ua/repository/g.php?fname=26525.pdf> (дата звернення: 11.05.2024)

39. Павлюк Т. І., Юрчик І. Б. Система соціального захисту найбільш вразливих верств населення в Україні. Економіка та суспільство. 2022. № 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1396/1346> (дата звернення: 13.05.2024)

40. Парубець О. М., Сугоняко Д. О. Концепція розвитку системи соціального захисту населення в умовах інформатизації економіки та суспільства. Підприємництво та інновації. 2019. № 10. С. 129–135. URL: <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/245/238> (дата звернення: 11.05.2024).

41. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. No 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#top> (дата звернення: 15.03.2024).

42. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15.03.2022 р. No 2126-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

43. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02.03.2000 р. No 1533-III. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/t001533?an=2> (дата звернення: 15.04.2024).

44. Про порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які пере-містилися у період воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 No 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.04.2024).

45. Про порядок надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. No 331. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2022-%D0%BF#n30> (дата звернення: 13.04.2024).

46. Про соціальні послуги: Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 18, ст.73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 20.04.2024).

47. Проценко О. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія теоретизування та соціальної практики. Грані. Том 21. № 4. 2018. С.47-55.

48. Путінцев А., Пащенко Ю. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. №9. С.110-121.

49. Про особливості реалізації прав деяких категорій осіб на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : постанова Кабінету

Міністрів України від 1 жовт. 2014 р. № 531 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 84. – С. 12. – Ст. 2372.

50. Про Порядок відселення та самостійного переселення громадян з територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС : постанова Кабінету Міністрів України від 16 груд. 1992 р. № 706 [Електронний ресурс]. – URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/706-92-п>.

51. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : закон України від 22 верес. 2011 р. № 3773-VI. – URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>.

52. Про соціальні послуги : закон України від 19 черв. 2003 р. № 966-IV (поточна редакція – редакція від 7 січ. 2018 р.) // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 29. – С. 52 – 60. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.

53. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : закон України від 28 лют. 1991 р. № 796-XII // Відом. Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 16. – Ст. 200.

54. Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо зменшення строку тимчасового зберігання товарів гуманітарної допомоги для внутрішньо переміщених осіб) : проект Закону України від 28 серп. 2014 р. № 4552а. – URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52052.

55. Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо зменшення строку тимчасового зберігання товарів гуманітарної допомоги для внутрішньо переміщених осіб) : проект Закону України від 11 груд. 2014 р. № 1419. – URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=52890.

56. Протокол щодо статусу біженців (Приєднання від 10 січ. 2002 р.). – URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363.

57. Сидоренко А. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. С.151–155. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.27> (дата звернення: 26.04.2024).

58. Цимбалістий Т., Блащак А. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні. Актуальні проблеми правознавства: збірник наукових праць. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. Вип. 4(20). С. 126–130.

59. Чуйко Н., Ляшук О. Соціальні права внутрішньо переміщених осіб: особливості реалізації. Практичний посібник. Видання друге, доповнене
Упорядник: С. В. Марущенко. Видавництво «Право», 2020. 98с

60. ЮНІСЕФ – українцям: програма грошової допомоги Спільно. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/>(дата звернення: 15.03.2024).

61. Юрчик Г., Давидчук Б. Особливості соціального захисту сімей в Україні. Україна: аспекти праці. 2019. № 2. С. 25–34.

62. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович. – Харків : Право, 1997. – 64 с.

63. Синчук М. Право соціального забезпечення в Україні : навч. посібник / М. Синчук, В. Бурак. – Київ : Знання, 2006. – С. 74 – 75.

64. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб / Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua/news/15904.html?PrintVersion>. – Назва з екрану.

65. Спільна оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб : звіт про спільну оцінку потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО), м. Київ та Київська область, Україна [Електронний ресурс] / УВКБ ООН в Україні, 2015 р. – URL : <http://unhcr.org.ua/uk/publikatsiji/sotsialna-dopomoga/2-uncategorised>.

66. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : моногр. / О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова [та ін.] / Львівський регіон. ін-т держ. упр. НАДУ ; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Київ ; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. – 184 с.

67. Форманюк В. І. Надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні / В. І. Форманюк // Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту. – 2014. – № 29 (2.2). С. 32-35. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_29%282.2%2910.

68. Христова Г. О. Права людини внутрішньо переміщених осіб: зобов'язання держави та стандарти Ради Європи / Г. О. Христова // Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або

держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції : матер. міжнар. круглого столу (27 жовт. 2016 р.). – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016.

69. Recommendation Rec (2006) of the Committee of Ministers to member states on internally displaced persons. – URL : https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d8265.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Просимо Вас надати допомогу у проведенні наукового дослідження, присвяченого вивченню людського потенціалу та проблем внутрішньо переміщених осіб (ВПО) на Півдні України та взяти участь в анонімному опитуванні. Отримана від Вас інформація буде використовуватись лише в узагальненому вигляді разом із відповідями інших респондентів.

Як працювати з анкетною

Із запропонованих в анкеті варіантів відповідей оберіть один або декілька таких, що відповідають Вашій думці, обведіть їх. За необхідності там, де це передбачено, просимо Вас

написати свої доповнення. Просимо Вас не пропускати жодного запитання!

Загальні дані Стать: чоловіча _____;
жіноча _____.

Кількість повних років: до 20 ____; 21-30 ____; 31-40 ____; 41-50 ____; 51-60 ____; понад 61 ____.

Населений пункт вашого проживання до переміщення _____.

Населений пункт після переміщення _____.

Рідна мова: українська ____; російська ____; інша мова ____.

Ваша освіта: базова загальна середня ____; повна загальна середня ____; професійно-технічна ____; неповна вища ____; повна вища ____; декілька освіт ____; науковий ступінь ____.

Сімейний стан: одружений / одружена ____; неодружений / неодружена ____; вдівець / вдова ____; розведений / розведена ____; проживаю окремо ____.

Кількість дітей: немає ____; одна дитина ____; двоє ____; троє та більше ____.

1. Назвіть рід Вашого заняття до вимушеного переміщення

1. працівник за наймом;	6. догляд за дитиною;
2. підприємець (власник фірми, роботодавець);	7. домогосподарка (домогосподар);
3. самозайнятий (індивідуально-трудова діяльність);	8. безробітний – менше 3-х місяців (шукає роботу);
4. працюючий пенсіонер;	9. студент, аспірант;
5. непрацюючий пенсіонер;	10. інше (вказати) _____.

2. В якій галузі господарства Ви працювали за основним місцем роботи до моменту переміщення

1. добувна промисловість і розроблення кар'єрів;	8. охорона здоров'я, надання соціальної допомоги;
2. сільське, лісове та рибне господарство;	9. освіта, професійна, наукова та технічна діяльність;
3. переробна промисловість;	10. мистецтво, спорт, розваги та відпочинок;
4. постачання електроенергії, газу, пари, водопостачання, поводження з відходами;	11. фінансова та страхова діяльність;
5. будівництво;	12. державне управління й оборона;
6. торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування та ЖКГ;	13. інший вид діяльності (вказати) _____.
7. транспорт і зв'язок, поштова та кур'єрська діяльність, інформація і телекомунікації	14. не працював(ла).

3. Вкажіть вид Вашого помешкання до переміщення

1. власна квартира / приватний будинок;
2. орендована квартира / будинок;
3. орендована кімната в квартирі / будинку;
4. гуртожиток;
5. інше (вказати) _____.

4. Який привід був вирішальним для прийняття Вами рішення про переміщення?

1. загроза власній безпеці, життю та здоров'ю;
2. загроза безпеці життю та здоров'ю рідних та близьких;
3. повне або часткове руйнування житла та іншого майна;
4. втрата роботи;
5. порушення прав;
6. необхідність отримання статусу ВПО;
7. політика самопроголошеної влади;
8. інше (вказати) _____.

5. У якому році Ви перемістились з тимчасово окупованої території України?

1. у 2014 р.; 2. у 2015 р.; 3. у 2016 р.; 4. у 2017 р.; 5. у 2018 р.; 6. у 2019-2023 рр.

6. Який чинник був вирішальним при виборі Вами регіону переміщення?

1. близькість до тимчасово окупованої території України;
2. наявність родичів, друзів, знайомих, соціальні контакти;
3. переміщення разом із підприємством, організацією, установою;
4. наявність розвинутого ринку праці та можливість працевлаштування;
5. наявність у місці переміщення доступного житла;
6. можливість доступу до якісних медичних, освітніх та інших послуг;
7. інше (вказати) _____.

7. Чи маєте (мали) Ви офіційний статус внутрішньо переміщеної особи (переселенця)?

1. так, маю зараз;
2. так, раніше мав / мала – зараз не маю;
3. ні, ніколи не мав / не мала.

8. Назвіть теперішній рід Вашого заняття

1. працівник за наймом;	6. догляд за дитиною;
2. підприємець (власник фірми, роботодавець);	7. домогосподарка (домогосподар);
3. самозайнятий;	8. безробітний – менше 3-х місяців (шукає роботу);
4. працюючий пенсіонер;	9. студент, аспірант;
5. непрацюючий пенсіонер;	10. інше (вказати) _____.

9. В якій галузі господарства Ви працюєте за основним місцем роботи на даний момент

1. добувна промисловість і розроблення кар'єрів;	8. охорона здоров'я, надання соціальної допомоги;
2. сільське, лісове та рибне господарство;	9. освіта, професійна, наукова та технічна діяльність;
3. переробна промисловість;	10. мистецтво, спорт, розваги та відпочинок;
4. постачання електроенергії, газу, пари, водопостачання, поводження з відходами;	11. фінансова та страхова діяльність;
5. будівництво;	12. державне управління й оборона;
6. торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування та ЖКГ;	13. інший вид діяльності (вказати) _____.
7. транспорт і зв'язок, поштова та кур'єрська діяльність	14. не працюю.

10. З якими проблемами Ви стикалися при вимушеному переміщенні?

1. проблема нестачі засобів для існування;
2. пошуку житла;
3. працевлаштування;
4. призупинення соціальних виплат;
5. доступу до медицини, надання кваліфікованої допомоги особам з інвалідністю;
6. доступу дітей до освіти;
7. відновлення та оформлення документів, доступу до адміністративних послуг;
8. проблема дискримінації з боку місцевого населення, роботодавців;
9. обмеженої свободи пересування на тимчасово окуповані території;
10. обмеження виборчих прав;
11. індивідуальні психологічні проблеми;
12. інше (вказати)_____

11. Чи вирішені проблеми, з якими Ви зіткнулись в результаті переміщення на даний момент?

1. так;
2. ні;
3. частково;
4. важко відповісти.

12. Хто допомагав Вам у вирішенні проблем, з якими Ви зіткнулись в результаті переміщення?

1. родичі та знайомі;
2. випадкові небайдужі люди;
3. волонтери;
4. роботодавці, колеги;
5. громадські організації;
6. органи державної та місцевої влади;
7. самостійно вирішував / вирішувала;
8. інше (вказати)_____.

13. Які проблеми є для Вас найбільш хвилюючими на даний момент?

1. проблема нестачі засобів для існування;
2. житлова (відсутність власного житла, необхідність пошуку та оренди);
3. працевлаштування;
4. призупинення соціальних виплат;
5. доступу до медицини, надання кваліфікованої допомоги особам з інвалідністю;
6. доступу дітей до освіти;
7. відновлення та оформлення документів, доступу до адміністративних послуг;
8. проблема дискримінації з боку місцевого населення, роботодавців;
9. обмеженої свободи пересування на тимчасово окуповані території;
10. обмеження виборчих прав;
11. індивідуальні психологічні проблеми;
12. інше (вказати)_____

14. Чи відмовляли Вам у спробі оренди житла / працевлаштування на роботу з тих підстав, що Ви внутрішньо переміщена особа?

1. так;
2. ні;
3. важко відповісти.

15. Чи відчували Ви упереджене ставлення до себе місцевих жителів у зв'язку з тим, що Ви переселенець?

1. так, постійно;
2. так, періодично;
3. таке трапляється дуже рідко;
4. ні.

16. Хто саме виявляв до Вас упереджене ставлення?

1. звичайні люди (сусіди, знайомі, колеги);
2. державні службовці;
3. люди, що надають житло в оренду;
4. підприємці або представники бізнесу;
5. працівники правоохоронних органів;
6. волонтери, представники благодійних, громадських організацій;

4. роботодавці; 9. інші (вказати) _____.
5. вчителі, викладачі, лікарі;

17. Чи стикалися Ви з порушенням Ваших прав у зв'язку з тим, що Ви є переселенцем?

1. так; 2. ні; 3. важко відповісти.

18. В яких ситуаціях порушувалися Ваші права / права Ваших родичів, друзів, знайомих?

1. отримання соціальних виплат, пільг від держави;
 2. оренда житла;
 3. спроби працевлаштування;
 4. голосування на виборах;
 5. отримання послуг в медичних та освітніх установах;
 6. отримання інших послуг в державних установах;
 7. інше (вказати) _____;
 8. важко відповісти.

19. Як Ви оцінюєте свою інтегрованість у місцеву громаду?

1. успішна інтеграція; 3. неуспішна інтеграція;
 2. частково успішна інтеграція; 4. важко відповісти.

20. Чи підтримуєте Ви відносини з місцевим населенням?

1. підтримую робочі або особисті відносини з місцевими;
 2. не підтримую робочі або особисті відносини з місцевими;
 3. підтримую робочі або особисті відносини з місцевими, можу звернутися до них за допомогою;
 4. підтримую робочі або особисті відносини з місцевими, не можу звернутися до них за допомогою;
 5. важко відповісти;

21. Як Ви оцінюєте своє матеріальне становище на сьогоднішній день?

1. відмінне; 2. добре; 3. задовільне; 4. незадовільне; 5. дуже погане; 6. важко відповісти.

22. Ваше основне джерело існування на даний момент

1. заробітна платня; 5. виплати для переселенців;
 2. випадкові заробітки; 6. соціальна допомога;
 3. пенсія; 7. гуманітарна допомога;
 4. підтримка родичів та знайомих; 8. інше (вказати) _____

23. Вид Вашого житла на даний момент:

1. орендована квартира; 5. гуртожиток;
 2. власна квартира / приватний будинок; 6. орендована кімната в квартирі / будинку;
 3. приймаюча сім'я / родичі; 7. центр колективного проживання ВПО;
 4. орендований будинок; 8. інше (вказати) _____.

24. Чи доводилось Вам відвідувати непідконтрольні українській владі території Донбасу після Вашого переміщення?

1. так, я відвідував (- ла) населений пункт, де я проживав(ла) до вимушеного переселення;
 2. так, я відвідував (- ла) інший населений пункт на тимчасово окупованій території;
 3. ні;
 4. важко відповісти

25. Чи плануєте Ви повернутися до місця свого попереднього проживання до конфлікту?

1. так, найближчим часом;	4. ні;
2. так, після закінчення конфлікту;	5. важко відповісти.
3. так, в недалекому майбутньому;	

26. Чи доводилось Вам змінювати населений пункт свого проживання після переміщення з тимчасово окупованих територій України (тобто повторно переміщуватись)?

1. так, в межах однієї області;	3. так, до іншої області;	ні.

27. Чи хотіли б Ви виїхати за межі України у зв'язку з проблемами, пов'язаними зі статусом ВПО?

1. так, планую найближчим часом;	4. так, для навчання;
2. так, планую згодом;	5. ні;
3. так, якщо зможу одержати роботу за фахом;	6. важко відповісти.

Щиро дякуємо за Вашу особисту участь в опитуванні!

АНКЕТА

Ставлення місцевого населення до внутрішньо переміщених осіб

Просимо Вас надати допомогу у проведенні наукового дослідження, присвяченого вивченню інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у приймаючі громади та взяти участь в анонімному опитуванні. Отримана від Вас інформація буде використовуватись лише в узагальненому вигляді разом із відповідями інших респондентів.

Як працювати з анкетой

Із запропонованих в анкеті варіантів відповідей оберіть один або декілька таких, що відповідають Вашій думці, обведіть їх. За необхідності там, де це передбачено, просимо Вас написати свої доповнення. Просимо Вас не пропускати жодного запитання!

Стать: чоловіча _____; жіноча _____.

Кількість повних років: до 20 _____; 21-30 _____; 31-40 _____; 41-50 _____; 51-60 _____; понад 61 _____.

Область вашого проживання: Донецька _____; Луганська _____; Харківська _____; інша _____.

1. Чи є серед членів вашої родини, друзів чи знайомих особи, які покинули місце свого проживання через окупацію Донбасу та перебувають...

1. у тому ж населеному пункті, що і я;	4. перебувають на тимчасово окупованих територіях України;
2. в одній із областей України;	5. не знаю таких осіб.
3. виїхали за межі України;	

2. Наскільки відчутною є присутність у Вашому місті внутрішньо переміщених осіб (ВПО)?

1. дуже відчутна;	4. зовсім не відчутна;
2. швидше відчутна;	5. важко відповісти.
3. швидше не відчутна;	

3. Як Ви в цілому ставитесь до внутрішньо переміщених осіб (переселенців) з Донбасу?

1. позитивно;	3. негативно;
2. нейтрально;	4. важко відповісти.

4. Чи змінилося Ваше ставлення до внутрішньо переміщених осіб за останні 2 роки?

1. поліпшилось;	3. погіршилось;
2. не змінилось;	4. важко відповісти.

5. Чи вважаєте Ви, що переселенці з тимчасово окупованих територій України – рівноправні громадяни України, які стали заручниками ситуації і потребують підтримки?

1. так;	3. частково;
2. ні;	4. важко відповісти.

6. Яка, на Вашу думку, проблема хвилювала переселенців в першу чергу після переміщення?

1. проблема нестачі засобів для існування;	6. доступу дітей до освіти;
2. пошуку житла;	7. відновлення та оформлення документів, доступу до адміністративних послуг;
3. працевлаштування;	8. проблема дискримінації з боку місцевого населення, роботодавців;
4. призупинення соціальних виплат;	

5. доступу до медицини, надання кваліфікованої допомоги особам з інвалідністю;

9. обмеженої свободи пересування на тимчасово окуповані території;
10. обмеження виборчих прав.

7. Чи достатньо уваги приділяє держава вирішенню проблем ВПО? 1. так; 2. ні; 3. важко відповісти.

8. Чи проявляють ВПО негативне ставлення до місцевого населення через свої проблеми? 1. так; 2. ні; 3. важко відповісти.

9. Чи погіршилася криміногенна ситуація у Вашому населеному пункті під впливом ВПО? 1. так; 2. ні; 3. важко відповісти.

10. Чи відомо Вам про будь-які конфлікти, які відбуваються / відбувались між внутрішньо переміщеними особами і місцевим населенням у Вашому населеному пункті?

1. так, це відбувається постійно; 4. ні, не знаю ні про які конфлікти;
2. так, це іноді відбувається; 5. важко сказати.
3. так, але дуже не часті, поодинокі випадки;

11. На Вашу думку, більшість ВПО зловживають державною та волонтерською допомогою, небажаючи працювати на вільних місцях ринку праці?

1. так; 2. ні; 3. важко відповісти.

12. На Вашу думку, ВПО докладають достатньо зусиль, щоб успішно інтегруватися у місцеве співтовариство?

1. так; 2. ні; 3. важко відповісти.

13. На Вашу думку, ВПО мають достатньо високу трудову кваліфікацію і рівень освіти та можуть успішно конкурувати з місцевим населенням?

1. так; 3. трудова кваліфікація ВПО не завжди відповідає потребам ринку праці;
2. ні; 4. важко відповісти.

14. Чи існує, на Вашу думку, конкуренція між переселенцями та місцевим населенням? 1. за робочі місця;

2. за доступне житло; 4. за черги у медичних закладах;
3. за вільні місця у дитячих садочках, школах; 5. за черги у відділах соціального забезпечення; 6. немає конкуренції.

15. Чи потрібно, на Вашу думку, надавати більш суттєву допомогу переселенцям?

1. переселенці найбільш постраждали в результаті конфлікту, тому потребують допомоги з працевлаштуванням, житлом тощо;
2. переселенці вже отримали достатньо допомоги і далі повинні справлятися зі своїми проблемами самостійно;
3. важко відповісти.

16. Чи надавали Ви особисто якусь допомогу внутрішньо переміщеним особам? 1. так, випадковим переселенцям; 3. ні;

2. так, знайомим, родичам тощо; 4. не можу відповісти.

17. Чи потрібно виділяти більші кошти з місцевого бюджету на вирішення проблем переселенців, які мешкають у вашому населеному пункті?

1. так; 2. ні; 3. важко відповісти

Визначення поняття «міграції» за різними авторами і підходами

№ з/п	Автор	Рік	Зміст поняття «міграція»
1	2	3	4
1	Е. Равенштейн	1885	це безперервний процес, обумовлений взаємодією чотирьох основних груп чинників, що діють: у початковому місці проживання мігранта, на стадії його переміщення, в місці в'їзду, а також чинники особистого характеру [234, с. 36].
2	А. Хомра	1979	<i>найбільш широке розуміння</i> – міграції тотожні поняттю «рухливість»; у даному випадку під міграціями населення розуміється його переміщення по території країни, у ширшому значенні слова вони постають як галузевий, територіальний і соціальний перерозподіл населення; <i>широке розуміння</i> – міграції як сукупність механічних, професійних і галузевих переміщень; під міграціями населення у широкому значенні варто розуміти будь-які територіальні переміщення людей, пов'язані зі зміною пункту трудової діяльності та галузі прикладення праці; <i>міграції як будь-які просторові переміщення населення</i> , під якими розуміються відвідання підприємств торгівлі, побутового обслуговування; рух населення, пов'язаний зі зміною місця роботи в межах одного і того ж населеного пункту або з еміграцією [167, с. 5–6].
3	Демографічний енциклопедичний словник	1985	«...це переміщення людей (мігрантів) через кордони тих чи інших адміністративно-територіальних одиниць зі зміною місця проживання назавжди або на більш менш тривалий час» [17, с. 251].
4	Л. Рибаківський	1987	«будь-яке територіальне переміщення, яке здійснюється між різними населеними пунктами однієї або декількох адміністративно-територіальних одиниць, незалежно від тривалості, регулярності та цільової спрямованості» [138, с. 26].
5	Географічна енциклопедія України	1990	«...це переміщення населення, пов'язані зі зміною постійного місця проживання (зон життєдіяльності)» [11, с. 359]
6	І. Прибиткова	1995	«це вид територіального переміщення населення, який завершується зміною постійного місця проживання, що у прямому значенні слова означає переселення» [121, с. 231]
7	Ю. Римаренко	1998	Переміщення людей (мігрантів) через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час [86, с. 740].
8	В. Шелюк	2001	«...це поняття, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень» [174, с. 46–47].

9	О. Малиновська	2004	«...територіальні переміщення людей, які пов'язані з перетином певних кордонів: адміністративних чи державних» [75, с. 9].
10	О. Ровенчак	2006	«...це перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або без неї законних підстав на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання; цей рух включає в себе еміграцію та імміграцію» [141, с. 129].
11	Міжнародна організація з міграції	2006	процес переміщення населення через міжнародний кордон або в межах країни; вона охоплює будь-який вид переміщень незалежно від їх тривалості, складу чи причин; міграція включає пересування біженців, переміщених осіб, виселених людей та економічних мігрантів [218, с. 15]
12	С. Западнюк	2011	«...переміщення осіб через межі адміністративно-територіальних одиниць країни або через кордони країни зі зміною місця постійного проживання людини назавжди чи на визначений мінімальний період часу, або з регулярним поверненням до нього» [33, с. 20].
13	С. Пугач	2011	«...це стихійні чи опосередковано керовані переміщення індивідів чи груп людей по території із одного місця у інше із зміною місця проживання назавжди або на більш чи менш тривалий час, які зумовлені низкою факторів (передусім соціально-економічних) та призводять до перерозподілу населення та трудових ресурсів між різними регіонами» [132, с. 13].
14	Л. Рибаківський	2016	«...це територіальні переміщення, які являють собою серії подій, локалізованих у просторі та часі, здійснювані тільки між різними населеними пунктами, причому ці переміщення фіксуються тим чи іншим способом» [138, с. 82].
15	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)		це переміщення через кордон політичної або адміністративної одиниці на визначений мінімальний період часу, що включає рух біженців, переміщених осіб, економічних мігрантів тощо [233]

Джерело: систематизоване та складено [66]